

דיפלומטיה סביבתית: איחוד האמירויות וישראל לפני ואחרי ה-7 באוקטובר 2023

אודי זומר

אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת ניו יורק

פרנצ'סקה פסבנדר

אוניברסיטת תל אביב

שיתוף פעולה בתחום הסביבה הוא רכיב מרכזי בהסכמי אברהם שנחתמו בשנת 2020 בין ישראל לאיחוד האמירויות, אך בהשוואה להיבטים אחרים שנכללו בהסכם הוא זכה לתשומת לב מועטה ביחסים הבילטרליים בין שתי המדינות. במאמר זה מובא ניתוח של התפתחות הדיפלומטיה הסביבתית בין שתי המדינות על סמך ראיונות, דיווחים בתקשורת ותצפית משתתפת (participant observation) בכנסים דוגמת ועידת האקלים בדובאי (COP28). אנחנו משווים את שיתוף הפעולה שקדם למתקפת ה-7 באוקטובר 2023 לזה שלאחר המתקפה ובמהלך המלחמה שפרצה בעקבותיה. הניתוח שם דגש על הפוטנציאל לשיתוף פעולה סביבתי שהיה קיים לפני ה-7 באוקטובר, לא רק בשל היתרונות הסמליים והכלכליים ויתרונות הקיימות עבור שתי המדינות אלא גם בשל האינטגרציה האזורית שהביא עימו. ההשוואה עם התקופה שאחרי ה-7 באוקטובר מראה כיצד הדיפלומטיה הסביבתית שימשה פלטפורמה להסוואת המגעים הדיפלומטיים ולהמשך שיתופי הפעולה, אם כי במידה מוגבלת.

כמו כן אנחנו בוחנים את הגורמים שהשפיעו על הסיכוי לדיפלומטיה סביבתית מאז תחילת המלחמה ועשויים להמשיך להשפיע, ובכלל זה האשמות ב"אקוסייד" (ecocide) וב"אקו־נורמליזציה" (econormalization). לבסוף נדונה השאלה כיצד שיתוף פעולה סביבתי בין ישראל, איחוד האמירויות, הפלסטינים ומדינות ערביות נוספות יכול למלא תפקיד מכריע בשיקום אחרי המלחמה וביציבות אזורית. המסגרת של בניית שלום סביבתי משמשת אותנו לניתוח ההשפעה של שיתוף פעולה כזה על היחסים בין שתי המדינות ועל האזור באופן כללי.

מילות מפתח: דיפלומטיה סביבתית, הסכמי אברהם, בניית שלום סביבתי, COP28, יחסי איחוד האמירויות-ישראל, גרין טק, טכנולוגיה ירוקה, מלחמת ישראל-חמאס, שיקום חסינות אקלימית, היום שאחרי

מבוא

להידוק קשריה עם ארצות הברית, בייחוד בתקופה שבה נראה היה כי ההשפעה האמריקאית באזור בתנופה. דרך הידוק היחסים עם ישראל הבטיחה איחוד האמירויות את מעמדה כבעלת ברית מרכזית של וושינגטון, עם האפשרות ליהנות גם מהיתרונות הדיפלומטיים והביטחוניים של שותפות כזו. מבחינה כלכלית, ההסכמים פתחו אפיקים חדשים לשיתופי פעולה ואפשרו לאיחוד האמירויות להתחבר למגזרי הטכנולוגיה והחדשנות המתקדמים של ישראל, החיוניים לתוכניות השאפתניות שלה לגוון את כלכלתה ולצמצם את תלותה בנפט (Vakil et al., 2023).

הפורמליזציה של היחסים בין ישראל לאיחוד האמירויות הערביות, באמצעות הסכמי אברהם שנחתמו בספטמבר 2020, נתפסה בעיני רבים כרגע מכונן בנוף הגיאופוליטי של המזרח התיכון, אשר עיצב מחדש את הדינמיקה ארוכת השנים בין ישראל לעולם הערבי. איחוד האמירויות וישראל התקשרו בהסכמים אלה ממספר סיבות אסטרטגיות, ובראשן הרצון לבנות מסגרת ביטחונית אזורית חזקה נגד איומים נתפסים משותפים, בייחוד מצד איראן ושלוחיה האזוריים. מעבר לביטחון, איחוד האמירויות ראתה כאן הזדמנות

יעדי האקלים של ישראל ואיחוד האמירויות, המתוארים בדיווחים של כל אחת מהן לאמנת האו"ם לשינויי אקלים (UNFCCC), חושפים פערים בין השאיפות לבין המסלול הנוכחי שלהן. שאיפותיה של ישראל בנושא אנרגיה מתחדשת לא תואמות ללוח הזמנים שנקבע מראש. לעומתה איחוד האמירויות שואפת ל"נטו אפס פליטות עד 2050" והשקיעה רבות בפרויקטים של אנרגיה נקייה, אך היא ממשיכה להפיק כמויות גדולות של דלק מאובנים (Climate Action Tracker, n.d.). שתי המדינות שמות דגש על מציאת פתרונות טכנולוגיים שיצמצמו את האתגרים ויאפשרו הסתגלות אליהם.

האינטרסים מאחורי פרויקטים של סביבה ואקלים

איחוד האמירויות וישראל הן מרכז לחברות מצליחות בתחום הסביבה, ושתייהן הציבו יעדי אקלים שאפתניים שמביאים לכך שפרויקטים נקיים וירוקים יהיו מרכיב מרכזי בסדר היום הלאומי שלהן. יוזמות כאלה מונעות הודות לתמהיל מורכב בין מניעים כלכליים, טכנולוגיים וגיאופוליטיים, והן חיוניות לאסטרטגיית הגיוון הכלכלי של שתי המדינות. שוק הטכנולוגיה הירוקה והקיימות העולמי – הכולל טכנולוגיות מים, טכנולוגיות חקלאיות ואנרגיה נקייה (שמש, רוח ומימן ירוק) – צפוי לגדול במידה ניכרת מ־19.83 מיליארד דולר בשנת 2024 ל־83.59 מיליארד דולר עד שנת 2032 (Fortune, 2023). צמיחה כזו מציעה לשתי המדינות הזדמנויות של ממש למצב את עצמן כמובילות בתחום.

ההתמקדות האסטרטגית של ישראל בטכנולוגיה ירוקה

ישראל נמצאת בחזית החדשנות הסביבתית, בייחוד בתחומים של ניהול מים ובטכנולוגיה חקלאית (אגריטק). השקעות אלו הן חלק מאסטרטגיה רחבה יותר של ישראל – מינוף טכנולוגיות מתקדמות לצמיחה כלכלית. ישראל זוכה להכרה על תרומתה לטכנולוגיות אקלים (אקלים-טק) וממוקמות בה כ־1,200 חברות המתמקדות באגירת אנרגיה, במערכות אנרגיה נקיות ובחומרים בני קיימא (CTECH, 2021; Klein Leichman, 2017). בתחום החקלאות – החידושים הישראליים בחקלאות מדויקת, בהשקיה ובבשר מתורבת שיפרו מאוד את יעילות ייצור המזון. בעיקר יש לציין את הטכנולוגיה הישראלית בתחום ניהול מים, ובכלל זה השקיה בטפטוף והתפלה (Sune, 2022). גם מגזר האנרגיה המתחדשת במדינה מתקדם במהירות, ודגש חזק ניתן לאנרגיה סולארית ולטכנולוגיות אגירת אנרגיה. ההתקדמות נתמכת בהשקעות ממשלתיות ופרטיות ניכרות (Eitan, 2023).

מאז שנחתמו ההסכמים הוקדשה תשומת לב רבה להשלכות המדיניות, הכלכליות והביטחוניות שלהם, אך היבט הדיפלומטיה הסביבתית בין שתי המדינות נזנח. שיתוף פעולה ביוזמות של סביבה ואקלים הוזכר במפורש כמטרה בהסכמי אברהם. לטענתנו, הדגש האסטרטגי שניתן לפרויקטים סביבתיים משותפים מילא תפקיד מכריע בתהליך הנורמליזציה ובקידום אינטרסים משותפים נוספים של שתי המדינות.

בעזרת ראיונות עם מומחים ותצפית משתתפת במספר כנסים ואירועים, ביניהם ועידת האקלים COP28 בדובאי, בחנו במאמר את ההשפעות של שיתוף הפעולה הסביבתי על היחסים בין שתי המדינות לפני ואחרי ה־7 באוקטובר 2023. הטון והשפה סביב שיתופי הפעולה נבחנו באמצעות ראיונות, ניתוח של ידיעות תקשורתיות והודעות לעיתונות. מאז חתימת ההסכמים הוקמו פרויקטים ונחתמו הסכמים סביבתיים רבים, החל ממזכרי הבנות בין גורמים רשמיים ועד יוזמות חברה אזרחית הכוללות אנשי אקדמיה ומכוני מחקר. קודמו גם שיתופי פעולה רבים במגזר הפרטי, בין סטארטאפים ישראליים של טכנולוגיה ירוקה (גרין טק) לבין חברות מהאמירויות. מתוך השוואת שיתוף הפעולה הסביבתי בין שתי המדינות לפני ואחרי ה־7 באוקטובר וניתוח התגובות של הקהילה הבינלאומית והאזרחית, אנחנו מסיקים מסקנות חשובות על הכוח והפוטנציאל של שיתוף הפעולה הסביבתי בין ישראל לאיחוד האמירויות ולאזור באופן כללי.

הקשר האקלים

ההקשר של ההסכמים הסביבתיים חשוב, כיוון שכמו מדינות רבות באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה (MENA), גם ישראל ואיחוד האמירויות מתמודדות עם סוגיות סביבתיות דוחקות דוגמת מחסור במים, מדבור, אירועי מזג אוויר קיצוניים, עליית טמפרטורה ואובדן מגוון ביולוגי. האתגרים נותרו גם לאחר פריסת פתרונות טכנולוגיים כמו התפלה וטיפול בשפכים, בשל האקלים הצחיח, שינויי אקלים וגורמים כמו גידול אוכלוסייה ודינמיקה אזורית לגבי חלוקת המים (Paparella & Burt, 2019; Yosef et al., 2023). ישראל שומרת על המגזר החקלאי שלה באמצעות שיטות חקלאיות מתקדמות וניהול יציב של משק המים. באיחוד האמירויות בולטת ההשקעה בטכנולוגיית מזון ובגיוון שרשרת האספקה (Singh, 2022; Talabani, 2024). שתי המדינות מתמודדות עם סיכונים למגוון הביולוגי בשטחן עקב תהליכי עיור מהיר והתרחבות כלכלית. איחוד האמירויות מתמודדת גם עם השפעות אקולוגיות של הפקת נפט והתפלה (Sale et al., 2010).

בנושאי אקלים ואנרגיה (Zumbraegel, 2022). איחוד האמירויות היא הראשונה מבין מדינות המפרץ שחתמה על הסכם פריז והתחייבה להפחית את פליטת גזי החממה שלה. כמו כן, ההשקעה של איחוד האמירויות באנרגיות מתחדשות היא נדבך מרכזי בעמידה בהתחייבויות בינלאומיות אלו.

סוגים של שיתוף פעולה

איחוד האמירויות וישראל ניהלו מידה מסוימת של שיתוף פעולה סביבתי עוד לפני ההסדרה הרשמית של היחסים הדיפלומטיים ביניהן במסגרת הסכמי אברהם. ראוי לציין כי זמן רב לפני חתימת ההסכמים כבר היה לישראל נציג רשמי בסוכנות הבינלאומית לאנרגיות מתחדשות (IRENA), שמושבה באבו דאבי (TOI Staff, 2015). זה היה סימן מוקדם וחשוב לנכונותן של שתי המדינות לשותף פעולה לשם הפקת תועלת הדדית בתחום האנרגיה המתחדשת. ההקשר של אנרגיה מתחדשת סיפק את המסגרת לפלטפורמה ניטרלית של מגעים דיפלומטיים בסיכון נמוך עבור ישראל ואיחוד האמירויות ויצר תקדים לשיתופי הפעולה הישירים יותר שבאו בהמשך. מנקודת מבט דיפלומטית ניתן לראות במעורבותה של ישראל בסוכנות IRENA גשר רשמי ראשון ליחסים בין שתי המדינות, שעד אז היו מנוכרים. שיתוף הפעולה תרם, ככל הנראה, לבניית האמון הנחוץ להסכמי אברהם והמחיש כיצד דאגות לסביבה ולאנרגיה יכולות לדלג מעל מחסומים מדיניים.

מאמר זה מתמקד בהתפתחות שיתוף הפעולה בנושאי אקלים וסביבה בין ישראל לאיחוד האמירויות, הנחלק לשלוש תקופות:

2020-2022: שיתוף הפעולה לאחר חתימת הסכמי

אברהם – לאחר החתימה על הסכמי אברהם בשנת 2020 נכנסה ישראל לשלב חדש של שיתוף פעולה אזורי עם איחוד האמירויות. במהלך תקופה זו שתי המדינות נתנו עדיפות לנושאים סביבתיים ואקלימיים וראו בהם תחומים עיקריים לעבודה משותפת. ההסכמים פתחו את השער למיזמים משותפים בתחומי אנרגיה מתחדשת, ניהול מים וטכנולוגיה חקלאית, ועלו בקנה אחד עם האסטרטגיה הרחבה יותר של ישראל להגדלת היקף היצוא הטכנולוגי שלה, ועם המטרה של איחוד האמירויות להשגת גיוון כלכלי. ואולם הדגש על שיתוף הפעולה האקלימי בלט יותר בתקופה שבה נפתלי בנט ויאיר לפיד החליפו את נתניהו בראשות הממשלה, כלומר בשנים 2021-2022. הקואליציה החדשה שהקימו נקטה גישה מתונה יותר שנתנה משקל רב יותר לשיתוף פעולה אזורי, לרבות בנושאי אקלים, והדבר הוביל להתקדמות משמעותית בפרויקטים סביבתיים דו-צדדיים ובעיקר רב-צדדיים.

עם זאת, ההתמקדות של ישראל בחדשנות טכנולוגית מאפילה לעיתים על הצורך שלה ברפורמות סביבתיות מערכתיות, ולכן מתעורר חשש לגבי ההשלכות האקולוגיות הרחבות של פתרונות ההיי-טק שלה. המחויבות הלאומית לפעול למען האקלים משמעותית גם מבחינת היחסים הדיפלומטיים של ישראל, בפרט עם אירופה וצפון אמריקה, שבהן מדיניות אקלים היא סוגיה מרכזית. ישראל מחזקת את תדמיתה כמדינה הצופה פני עתיד באמצעות השתתפות ביוזמות כלל-עולמיות כמו הסכם פריז, ובמקביל מהדקת בריתות עם שותפות בינלאומיות מרכזיות (Sommer & Fassbender, 2024).

מתוך הכרה בתנודתיות של שוקי הנפט ובכך שדלק המאובנים הוא משאב מתכלה, החלו באמירויות לשלב בהדרגה בתכנון הכלכלי גם מדיניות אקלים.

התנתקותה של איחוד האמירויות מהתלות בנפט

איחוד האמירויות הסתמכה מאז ומתמיד על הכנסות מדלק מאובנים. עם זאת, מתוך הכרה בתנודתיות של שוקי הנפט ובכך שדלק המאובנים הוא משאב מתכלה, החלו באמירויות לשלב בהדרגה בתכנון הכלכלי גם מדיניות אקלים. איחוד האמירויות מעניקה כיום עדיפות לגיוון כלכלי באמצעות השקעה באנרגיה מתחדשת וטכנולוגיות אקלים. השקעות אלו נועדו לצמצם את תלותה של המדינה בפחמימנים, במטרה למצב אותה כמובילה עולמית בטכנולוגיות סולאריות ובאנרגיה נקייה (Zumbraegel, 2022).

משנת 2009 ועד היום השקיעה איחוד האמירויות יותר מ-700 מיליון דולר בפרויקטים של אנרגיה מתחדשת במדינות מתפתחות, וכן העניקה אכסניה ותמיכה לסוכנות הבינלאומית לאנרגיות מתחדשות (IRENA) לשם קידום מאמצי קיימות כלל-עולמיים. אסטרטגיית הגיוון של איחוד האמירויות מצמצמת את פגיעותה לתנודות בשוק הנפט העולמי ואת התלות שלה באופ"ק, ובכך משפרת את ביטחון האנרגיה שלה (Abdul Kader & Zaman, 2018; Chadha, 2015). הנהגת איחוד האמירויות ניסחה חזון ארוך טווח המציב את הקיימות בליבת יעדי הפיתוח של המדינה. ניתן למצוא ביטוי לכך ביוזמות כמו 'אסטרטגיית האנרגיה של איחוד האמירויות הערביות לשנת 2050' ו'מגה-פרויקטים' ירוקים כמו מסדר סיטי. באמצעות קידום אנרגיה מתחדשת שואפת איחוד האמירויות לשפר את מעמדה העולמי כמדינה אחראית, הדוגלת בחשיבה לעתיד ותורמת לקיימות הגלובלית. זאת כחלק מאסטרטגיה רחבה יותר של הפעלת עוצמה רכה והשפעה על השיח הבינלאומי

בשם 'הסכם מים תמורת חשמל' או 'פרוספריטי בלו ופרוספריטי גרין'. ההסכם זכה לשבחים כמודל של שיתוף פעולה אזורי וקבע שישראל תרכוש אנרגיה סולארית מתחנת כוח ירדנית שהוקמה על ידי Masdar Power, החברה הממשלתית של איחוד האמירויות לאנרגיה מתחדשת, ובתמורה ירדן תרכוש מים מותפלים ממתקן ישראלי בחופי הים התיכון. הסכם זה יכול לא רק להעניק ביטחון מים ואנרגיה לישראל ולירדן אלא גם להשיא יתרונות כלכליים ניכרים לשלוש המדינות המעורבות.

הרעיון שהביא להסכם הוצע תחילה במחקר משנת 2017 של ארגון השלום הסביבתי אקופיס מזרח תיכון (EcoPeace Middle East), אך הפרויקט צבר תאוצה רק לאחר הצטרפותה של איחוד האמירויות ובעזרת הסכמי אברהם. לפני ההסכמים נקטעו הדיונים על חילופי מים ואנרגיה במעורבות ישראלית עקב רמת אמון נמוכה ויחסים פגומים בין הצדדים. השתתפותה של איחוד האמירויות הייתה חיונית ופעלה כאמצעי בונה אמן שסייע לקידום ההסכם. מומחה שהיה מעורב מקרוב בהסכם ציין כי "ירדן וישראל אכן סומכות על מעורבות איחוד האמירויות – ישראל בגלל אינטרסים גיאופוליטיים וביטחוניים תואמים וירדן בשל קשריה הכלכליים עם איחוד האמירויות. חברת מסדר (Masdar) נתפסת אפוא כמתווכת הוגנת, שמוסיפה נדבך של אמן".¹

ההסכם צפוי היה להניב רווחים עבור כל הצדדים המעורבים: ישראל תרוויח מהפקת מים מותפלים בעלות נמוכה, ואילו ירדן תספק את התנאים האידיאליים להפקת אנרגיה סולארית. יתר על כן, ההסכם אמור היה לאפשר לחברת Masdar Power לגנון את סל המכרזים שלה ולהגביר את סיכוייה להשיג חוזים דומים בעתיד. עיסוק בפרויקטים מורכבים כגון זה, המשלב התפלה עם ייצור אנרגיה סולארית, עשוי לפתוח למסדר דלתות באזורים אחרים עם אקלים דומה כמו לבנון וסוריה, וכך להרחיב את השפעתה ואת טווח השוק שלה (Sommer & Fassbender, 2024).

ההסכם זכה לשבחים רבים – בעיקר באיחוד האירופי, בארצות הברית ובאזור המזרח התיכון וצפון אפריקה – כמודל מוצלח להידברות אזורית וכצעד לקראת מזרח תיכון דיפלומטי יותר ופחות רווי סכסוכים. יש לציין כי השליח האמריקאי המיוחד לנושאי אקלים ג'ון קרי ושר החוץ האמריקאי אנטוני בלינקן השתתפו בטקס החתימה על מזכר ההבנות, וביקרו בישראל ובאיחוד האמירויות פעמים מספר כדי לתמוך ביוזמה. עם זאת ההסכם ספג ביקורת בשל אי-הכללת האינטרסים הפלסטיניים, שכן ההתנגדות הפוליטית לנורמליזציה של היחסים עם ישראל עודנה רבה.

2022-2023: חזרת נתניהו לשלטון ושינויי

מדיניות – שובו של בנימין נתניהו לשלטון בסוף 2022 הביא לשינוי ניכר בסדר העדיפויות הלאומי. חשיבותם של נושאי אקלים ואיכות הסביבה בסדר היום הלאומי פחתה. העמדה הנוקשה של קואליציית הימין של נתניהו באשר למדיניות ההתנחלויות והחתימה לתוכניות סיפוח של חלקים מהגדה המערבית הביאו לצינון של אחדים ממאמצי שיתוף הפעולה האזורי, כמו 'פורום הנגב' ו'הסכם מים תמורת חשמל' (פירוט בהמשך). השינוי בסדר העדיפויות ובפרט במסגרות רב-צדדיות עורר ביקורת אזורית, בעיקר מצד ירדן, ובמידה פחותה גם מצד איחוד האמירויות. השינויים הללו האפילו על התנופה שהייתה קודם לכן בשיתוף פעולה סביבתי, והאטו הן פרויקטים דו-צדדיים והן יוזמות סביבתיות רב-צדדיות רחבות יותר.

אחרי ה-7 באוקטובר 2023: מלחמת ישראל נגד

חמאס ומתיחות אזורית – מתקפת ה-7 באוקטובר והמלחמה בין ישראל לחמאס חוללו תפנית משמעותית. המלחמה נגד חמאס והמעורבות הגוברת בעימותים אזוריים עם שלוחיה של איראן הוסיפו למתיחות ביחסי ישראל עם שותפותיה הערביות, ביניהן איחוד האמירויות. על רקע זה השתנה אופיו של שיתוף הפעולה הסביבתי בין ישראל לאיחוד האמירויות. פרויקטים דו-צדדיים אחדים אומנם נמשכו, אולם שיתוף הפעולה האזורי הרחב יותר נפגע לאחר שאיחוד האמירויות, יחד עם מדינות ערביות אחרות, הביעו דאגה גוברת מהפעולה הצבאית של ישראל.

סקירת שיתוף הפעולה הסביבתי: 2020 עד

ה-7 באוקטובר 2023

בעקבות חתימת הסכמי אברהם בשנת 2020 יזמו ישראל ואיחוד האמירויות שיתופי פעולה משמעותיים בנושאי סביבה וחתמו על שורה של מזכרי הבנות בנושאי אקלים. ההסכמים התפרסו על פני תחומים כמו חקלאות מקיימת (בת קיימא), אנרגיה מתחדשת וחקר החלל עבור פרויקטים סביבתיים. למשל, במאסר 2022 חתמו השרה האמירית מרים אלמהירי ושר החקלאות הישראלי לשעבר עודד פורר על מזכר הבנות העוסק בחקלאות מקיימת וביטחון תזונתי (משרד החקלאות וביטחון המזון, 2022). ההסכם זכה לפרסום רב וסימן צעד חשוב בשיתוף הפעולה הגובר בין שתי המדינות בתחום הסביבה.

פרויקטים סביבתיים רב-צדדיים

אחת היוזמות הבולטות בתקופה זו הייתה ההסכם המשולש בין ישראל, ירדן ואיחוד האמירויות שנודע

קבוצת I2U2 ופריקט IMEC

קבוצת I2U2, הפועלת מכוח הסכם רב-צדדי הכולל את הודו, ישראל, איחוד האמירויות וארצות הברית, היא יוזמה מרכזית נוספת. הקבוצה הוקמה במהלך פגישת שרי החוץ של ארבע המדינות הללו באוקטובר 2021, תקופת ממשלת נפתלי בנט, והצהרה המשותפת הראשונה שלה פורסמה ב-14 ביולי 2022, עם כניסתו של יאיר לפיד לתפקיד ראש הממשלה. ההצהרה התוותה את שיתוף הפעולה של חברות הקבוצה בהשקעות וביזמות בתחומים חשובים כמו מים, אנרגיה, תחבורה, חלל, בריאות וביטחון תזונתי.

קבוצת I2U2, המכונה גם "רביעיית מערב אסיה", שמה לה למטרה לאתר ולקדם פרויקטים שיכולים למשוך השקעות משותפות באותם תחומים חיוניים. מטרת הקבוצה כוללת מודרניזציה של תשתיות, קידום פיתוח דל-פחמן ושיפור בריאות הציבור באמצעות מינוף הון ומומחיות מהמגזר הפרטי. פסגת המנהיגים הראשונה של I2U2, שנערכה ביולי 2022 במתכונת וירטואלית מרחוק, כללה את ראש ממשלת הודו נרנדרה מודי, ראש ממשלת ישראל דאז יאיר לפיד, נשיא איחוד האמירויות השיח' מוחמד בן זאיד אל נהיאן ונשיא ארצות הברית ג'ו ביידן (The Times of India, 2022).

המלחמה המתמשכת בין ישראל לחמאס מציבה אתגר בפני קבוצת I2U2 אך אינה מאיימת על קיומה. נראה שהגוש ארצות הברית-ישראל בתוך I2U2 פועל ברמה דו-צדדית, ואיחוד האמירויות שומרת על מרחק ואיזון גם יחד. במקביל גם הודו מנווטת את דרכה במצב המורכב ומאזנת בין יעדי מדיניות החוץ שלה לבין שיקולים פוליטיים פנימיים (Mishra 2024).

פרויקט המסדרון הכלכלי של הודו-המזרח התיכון-אירופה (IMEC) נשען על הבסיס שהניחה קבוצת I2U2, אך הוא חותר למטרות שאפתניות הרבה יותר. IMEC הוא פרויקט חיבוריות גדול בהובלת ארצות הברית, שנועד לחבר את הודו לאירופה דרך המפרץ בהיבטים של תקשורת, תחבורה ותשתיות. היוזמה גם מבליטה שני אתגרים כלל-עולמיים חשובים ביותר – ביטחון תזונתי ואנרגיה נקייה – ומטפלת בהם בממדים מקומיים, חוצי אזורים וארוכי טווח. מזכר ההבנות הראשוני של IMEC, שנחתם בספטמבר 2023 בין ארצות הברית, האיחוד האירופי, צרפת, גרמניה, איטליה, הודו, איחוד האמירויות וערב הסעודית, מזכיר שני מקטעים: חיבור ימי מזרחי בין הודו למפרץ, ומקטע צפוני שיחבר את חצי האי ערב לאירופה. מקטעים אלה יחוברו באמצעות

יישום הסכם מים תמורת חשמל, שאמור היה לקבל תוקף בוועידת האקלים COP28 בדובאי ב-2023, הוקפא על ידי מלך ירדן בשל המלחמה הנמשכת בין חמאס לישראל, אם כי ההסכם עצמו לא בוטל. ירדן ביקשה שישראל תשקול להאריך את ההסכם בשנה נוספת, ועל פי הדיווחים ממשלת ישראל נערכת לנהל התייעצויות כדי לקבוע אם להאריך את תוקף ההסכם, שאמור היה לפוג בסוף מאי 2024. ישראל החליטה לחדש את ההסכם המים עם ירדן לשישה חודשים נוספים, במקום הארכה של חמש שנים שביקשה ירדן. החלטה זו התקבלה על רקע היחסים המתוחים עקב מתיחות גיאופוליטית, כולל הביקורת של ירדן על פעולות ישראל בעזה ופרישה מעסקת אנרגיה קודמת. החידוש הושפע מלחץ אמריקאי ומשיתוף הפעולה של ירדן במאמצי ביטחון אזוריים, לרבות מניעת אימים איראניים במהלך התקפתה על ישראל באפריל 2024 (Eichner, 2024; Goren 2024). מחסור במים הוא מזה זמן רב בעיה חמורה בירדן, שמעוררת התמרמרות ציבורית רבה המופנית כלפי משפחת המלוכה והממשלה. ירדן נמצאת לפיכך בעמדה מאתגרת שמחייבת אותה לאזן בין התנגדות ציבורית להסכם עם ישראל, בייחוד לנוכח המלחמה המתמשכת בין ישראל לחמאס, לבין הצורך הדחוף שלה במשאבי מים. דחיית יישום ההסכם עשויה לספק לירדן את הזמן הנחוץ להתמתנות המלחמה ולהתייצבות מסוימת, שיאפשרו לשקול מחדש את ההסכם.

פרויקט רב-צדדי חשוב נוסף היה פורום הנגב. הפורום הוקם במאסר 2022, בימי ממשלת השינוי בראשותו של נפתלי בנט. בכירים מבחריין, מצרים, ישראל, מרוקו, איחוד האמירויות וארצות הברית התכנסו כדי לבחון הזדמנויות לקידום אינטגרציה אזורית, שיתוף פעולה ופיתוח. אחת מקבוצות העבודה של הפורום התמקדה בביטחון תזונתי. ואולם כמו הסכם המים תמורת חשמל, גם פורום הנגב התמודד עם ביקורת על כך שהוא מדייר את האינטרסים של בעלי עניין מרכזיים כמו הפלסטינים, ובמקרה של פורום הנגב – גם הירדנים.

פורום הנגב הקפיד את פעילותו מאז אמצע 2023. מרוקו, שאמורה הייתה לארח את המפגש הבא, ביטלה אותו בעקבות החלטת הקבינט הישראלי ביוני 2023 לשנות את תהליך האישור להקמת התחלואות בלתי חוקיות. ההחלטה התקבלה במסגרת ממשלת הימין החדשה בראשותו של בנימין נתניהו, שחזר לתפקידו בדצמבר 2022 אחרי כהונתו של יאיר לפיד (Harkov & Lazaroff, 2023).

האמירויות (Masdar, 2021). מומחים ציינו כי שיתופי פעולה אלו לא רק מועילים מבחינה מסחרית אלא גם יוצרים תקדימים עבור כל אחת משתי המדינות, לצורך חקר הדדי של תנאי השוק בשיתוף.

החברה הישראלית אקופיה (Ecoppia), מהמובילות בפתרונות ניקוי רובוטיים ללוחות סולאריים ובסיס הייצור שלה בהודו, חתמה ב־2021 עם איחוד האמירויות על עסקה גדולה של פרויקט אנרגיה סולארית.

שיתופי פעולה מסחריים קטנים נוספים כוללים את יישום המוצר של הסטארט־אפ הישראלי ווטרג'ן (Watergen) באיחוד האמירויות. המוצר מפיץ מים מאוויר, ואיחוד האמירויות היא הראשונה שהטמיעה אותו בכל שטחה (Watergen, 2021). יוזמה נוספת הייתה שיתוף פעולה בין ורטיקל פילד (Vertical Field) הישראלית, סטארט־אפ שפיתח מערכת חקלאות אנכית, לבין חברת Emirates Smart Solutions & Technologies מאיחוד האמירויות. לאחר פיילוט של חקלאות אנכית שנעשה באמירות אום אל־קיון מתוכננת פריסה נרחבת יותר באיחוד האמירויות (Tress, 2021).

שיפור שיתוף הפעולה דרך ועידות ואירועים

כנסים, סמינרים מקוונים ואירועים מילאו גם הם תפקיד מכריע בחיבור בין אנשי עסקים, סטודנטים, אקדמאים ופעילי אקלים משתי המדינות. אירועים כמו ועידת השלום והסביבה או מפגשי מועצת העסקים של איחוד האמירויות סייעו לרקום קשרים כאלה. אקספו 2020 בדובאי הקדיש אזור ייעודי לקיימות, שתוכנן בו מספר אירועים משותפים לישראל ולאיחוד האמירויות, אשר המרכזי שבהם היה מזכר ההבנות בין ירדן לישראל (Sommer & Fassbender, 2024).

ניתוח ידיעות בעיתונות ובאמצעי התקשורת האלקטרוניים

ניתוח ידיעות שפורסמו בסוכנות הידיעות הממשלתית של איחוד האמירויות WAM חושף את המניעים והמטרות של פרויקטים סביבתיים שנועדו לטפח את היחסים בין ישראל לאיחוד האמירויות. הידיעות החדשותיות מתמקדות בעיקר בחילופי דברים בין גורמים ממשלתיים ובהסכמי שיתוף פעולה סביבתי. לדוגמה, אחת הידיעות הדגישה את המחווה הסמלית של שגרירי איחוד האמירויות וישראל בנטיעת עץ שלום לרגל יום כדור הארץ, והבליטה את המחויבות המשותפת לקיימות סביבתית (WAM, 2021b). הנרטיב עוסק בדרך כלל

רשת רכבות חדשה שתעבור מהמפרץ לים התיכון דרך ירדן וישראל. מעבר לתשתית התחבורתית מתוכננים כבלים תת־ימיים שיסייעו לתעבורת מידע, וצינורות מימן ארוכים יתמכו ביעדי האקלים ובצמצום פליטות הפחמן של המדינות החברות (Suri & Sethi, 2023). פרויקט IMEC ממשיך לעורר עניין רב גם בזמן מלחמת חרבות ברזל, אולם במישור המדיני גובר החשש לגבי כדאיות ניתוב המסדרון דרך ישראל וירדן לנוכח ההסלמה הנוכחית. הסיכונים הגוברים עלולים להרתיע משקיעים פוטנציאליים, והתקיימו דיונים ברמת האיחוד האירופי לגבי שינוי אפשרי במסלול. בה בעת, ארגונים אחרים מתכננים אסטרטגיה שתשלב יוזמה זו במאמצים נרחבים יותר לבניית שלום, לרבות בניית שלום סביבתי שיכלול גם בעלי עניין פלסטינים (בהמשך מובא דיון מורחב בנושא) (Mishra, 2024).

בתקופה שבין 2020 לאוקטובר 2023, הקמתם של פורומים ופרויקטים סביבתיים רב־צדדיים שכללו את ישראל, איחוד האמירויות ושותפים אזוריים אחרים התאפשרה בעיקר בתקופות כהונת הממשלה הישראלית המתונה יותר. יוזמות כמו פורום הנגב וקבוצת I2U2 שגשגו בימי הממשלות בראשות נפתלי בנט ויאיר לפיד, שהעניקו עדיפות לשיתוף פעולה אזורי והכירו בחשיבות האסטרטגית של שיתוף פעולה בנושאי סביבה. בשילוב עם איחוד האמירויות כשותפה בונה אמון, ממשלות בנט ולפיד הניחו את הבסיס להסכמים חשובים כמו הסכם מים תמורת חשמל, שכלל לא רק שיתוף פעולה דו־צדדי אלא גם משולש, תוך קידום אינטגרציה אזורית. ואולם שובה של ממשלת הימין בראשות בנימין נתניהו בסוף 2022, יחד עם ההסלמה הנוכחית ובפרט המשך מלחמת חרבות ברזל, יוצרות מתיחות סביב יוזמות אלה.

שיתופי פעולה במגזר הפרטי

ברמת המגזר הפרטי פותחו מספר יוזמות להגברת שיתוף הפעולה בין ישראל לאיחוד האמירויות בנושאי סביבה. לדוגמה, החברה הישראלית אקופיה (Ecoppia), מהמובילות בפתרונות ניקוי רובוטיים ללוחות סולאריים ובסיס הייצור שלה בהודו, חתמה ב־2021 עם איחוד האמירויות על עסקה גדולה של פרויקט אנרגיה סולארית (GN Focus, 2021). כלכלן בכיר באקדמיה הדיפלומטית של אנואר גרגאש (Anwar Gargash) באבו דאבי הדגיש את היחסים הפוריים וארוכי השנים של איחוד האמירויות עם הודו, וציין כי הסכמי אברהם פותחים פתח להזדמנויות לכלול את ישראל ביוזמות דומות. גם פרויקטים בילטרליים הושקו, כמו שיתוף הפעולה בין EDF Israel, חברת אנרגיה מתחדשת, לבין מסדר, החברה הממשלתית לאנרגיה מתחדשת של איחוד

הזדמנויות לשיתוף פעולה בין חברות טכנולוגיה ירוקה בשתי המדינות ואת השפעתן הפוטנציאלית על הסביבה והכלכלה של ישראל ושל איחוד האמירויות (al Suwaidi & Fredman, 2021; Goren et al., 2023; Schaefer, 2023; Shulman, 2021; Vakili et al., 2023).

הודעות לעיתונות הדגישו בעקביות נושאים של מאבק משותף בשינויי אקלים, שכן שתי המדינות מובילות בחדשנות ומקדמות שלום ויציבות באזור. כך למשל, הודעה לעיתונות מ-6 באוקטובר 2023 הדגישה את תפקידה של ישראל בחיזוק ביטחון המזון העולמי כחלק מיוזמת I2U2, לצד הודו וארצות הברית, באמצעות השקעה במסדרון מזון בהודו כדרך לייצב את מחירי המזון (Abdulkader, 2023). ידיעה אחרת ציינה כי הקונגרס הבינלאומי לאנרגיה מתקדמת באבו דאבי הכיר בתרומתן של איחוד האמירויות וישראל, לצד מדינות נוספות, למאמצים של תעשיית האנרגיה העולמית בהפחתת פליטות פחמן ובחדשנות (WAM, 2023a). הידיעות מראות שעד תחילת אוקטובר 2023 איחוד האמירויות המשיכה לראות בישראל מנהיגה שותפה לנושא האקלים, והדגישה את היוזמות הרב-צדדיות המשותפות.

כל שיתופי הפעולה הללו והנרטיב ששימש את התקשורת למסגורם עד ה-7 באוקטובר מראים כיצד שיתוף פעולה סביבתי עסק לא רק ביוזמות סביבתיות משותפות אלא גם היה נדבך אסטרטגי במסגרות דיפלומטיות וכלכליות רחבות יותר, המעצבות את היחסים בין ישראל, איחוד האמירויות וכלל האזור.

ניתוח פוטנציאל ההשפעה של פרויקטים אקלימיים על יחסי ישראל ואיחוד האמירויות

הניתוח עוסק בפוטנציאל ההשפעה של פרויקטים בתחום האקלים על היחסים בין ישראל לאיחוד האמירויות, תוך התמקדות במסגרת של בניית שלום סביבתי. המסקנות מבוססות על ראיונות עם מומחים ועם משתתפים במסגרות של שיתוף פעולה סביבתי, וכן על ניתוח טון וניתוח סנטימנט בהודעות לעיתונות.

בניית שלום סביבתי היא מסגרת המאגדת תהליכים שבהם אתגרים סביבתיים משותפים פועלים כזרז לשלום בין צדדים המצויים בסכסוך, בפרט על משאבים משותפים כמו אדמה ומים (Dresse et al., 2018). מסגרת זו אינה חייבת להתמקד רק במשאבים המשותפים ועליה לסייע לשיתוף פעולה סביבתי רחב יותר, שישפיע על יחסים ושלום בין מדינות שאינן חולקות משאבים (Sommer & Fassbender, 2024). בניית שלום סביבתי נועדה לבנות אמון ושיתוף פעולה, ליצור ערוצים

ביתרונות ההדדיים של תפקידי ההובלה של המדינות בטכנולוגיה ירוקה ובמאמצים המשותפים שלהן להשגת יעדי אקלים באמצעות צמצום פליטות. כפי שנאמר באחת הידיעות, "לישראל יש את אחת מהסביבות הטובות בעולם לסטארט-אפ, ומכיוון שהחדשנות בולטת בענף האגרוטק, איחוד האמירויות מעוניינת מאוד לחקור שיתופי פעולה בתחום זה. במקביל יש לנו הרבה מה להציע בתמורה" (WAM, 2021a, 2023c).

מקורות חדשותיים נוספים דנו בשיתופי פעולה סביבתיים מסוימים, כמו השותפות בין ווטרג'ן ו-Baynunah, שתפעל בשיתוף פעולה הדוק עם המכון לחקר מים יישומי ע"ש משה מירילשווילי באוניברסיטת תל אביב (Watergen, 2021). נוסף על כך נוצרו בריתות אסטרטגיות בין חברות אנרגיה מתחדשת ישראליות ואמיריות (Masdar, 2021). מספר ידיעות בחנו

תפקידה של ישראל ביריבות בין איחוד האמירויות לערב הסעודית על מנהיגות אקלים וקיימות

היריבות בין ערב הסעודית לאיחוד האמירויות על מנהיגות אזורית התרחבה גם לתחום הקיימות הסביבתית. שתי המדינות נמצאות במרוץ למצב את עצמן כמובילות בתחום, תוך שימוש ביוזמות בולטות ובשותפויות גלובליות כדי להגביר את השפעתן. לדוגמה, איחוד האמירויות אירחה פורום דיאלוג בנושא אקלים בהשתתפות ג'ון קרי ונכבדים ערבים, וערב הסעודית השיקה את היוזמה הירוקה הסעודית (Saudi Green Initiative). ההתרחשות הבו-זמנית של האירועים המחישו את המאמצים התחרותיים של שתי המדינות להוביל את סדר היום האקלימי של האזור (Zumbraegel, 2022). מומחים טוענים כי יריבות זו היא הסיבה העיקרית לכך שאיחוד האמירויות מעוניינת בשיתוף פעולה עם ישראל, בייחוד בתחום הסביבה. המומחיות המוכרת של ישראל בטכנולוגיה ירוקה הופכת אותה לשותפה רבת ערך עבור איחוד האמירויות ומשפרת את היתרון התחרותי שלה מול ערב הסעודית. בזכות העבודה המשותפת עם ישראל, איחוד האמירויות משפרת את תדמיתה כמובילה חדשנית בתחום הקיימות ומשיגה גישה לשווקים חדשים ותמיכה מבעלי ברית מערביים (Sommer & Fassbender, 2024). דוגמה מובהקת לדינמיקה זו היא הסכם מים תמורת חשמל משנת 2021 בין ישראל, ירדן ואיחוד האמירויות. במסגרת זו ישראל אמורה לספק מים מותפלים לירדן בתמורה לאנרגיה סולארית שתיוצר על ידי מפעל שיוקם בירדן במימון איחוד האמירויות. פרויקט זה נחשב אבן דרך אך הוא נתקל בהתנגדות של ערב הסעודית, שביקשה לחסום את מעורבותה של איחוד האמירויות כדי לשמור על עמדת המנהיגות שלה, כפי שדווח ב'טיימס אופ ישראל' (TOI Staff, 2021) ואושר על ידי מקורות המעורבים במשא ומתן.

ישראל ואיחוד האמירויות נתפסות כמגרשי ניסויים משלימים לטכנולוגיות ירוקות בתחומים ספציפיים כמו ארכיטקטורה, חקר החלל והפקת מים. תנאי האקלים של ישראל אידיאליים עבור המגזר העסקי לבדיקת טכנולוגיות מתחדשות, בהשוואה לקשיים שמציבות מדינות שכנות כמו לבנון וסוריה בשל חוסר היציבות הגיאופוליטית והתנודתיות הפוליטית.

פתיחת דלתות לשיתופי פעולה רב־צדדיים בתחום הסביבה

כלכלן בכיר במכון ראנד ציין בראיון כי הערך הגבוה של קניין רוחני במדינות המפרץ מושך חברות זרות. שיתוף הפעולה של ישראל עם איחוד האמירויות עשוי לספק לישראל גישה דרך "הדלת האחורית" לשוק הגדול ביותר באזור המזרח תיכון וצפון אפריקה – ערב הסעודית – למרות היעדר יחסים דיפלומטיים רשמיים עימה. ההתמקדות של איחוד האמירויות וישראל בפרויקטים סביבתיים קידמה אפשרויות חדשות לשיתוף פעולה עם מדינות שלישיות וסייעה לפלטפורמות רב־צדדיות כמו פורום הנגב ו־I2U2. שיתוף פעולה סביבתי הוכח כגורם בונה אמון באזור, כפי שמלמד הסכם מים תמורת אנרגיה סולארית עם איחוד האמירויות וירדן. זאת ועוד, לדברי מנכ"ל של חברת אנרגיה מתחדשת בראיון איתנו, ישראל ואיחוד האמירויות הן שותפות עסקיות אופטימליות לפרויקטים אזוריים, בהשוואה למשקיעים מארצות הברית או מהאיחוד האירופי. הבנת התרבות העסקית והתנאים במזרח התיכון מאפשרת להן לנווט בין מורכבויות וסיכונים בצורה יעילה יותר. שתי המדינות מעוניינות להרחיב את שיתוף הפעולה בתחום אנרגיה מתחדשת בצפון אפריקה – אזור עם פוטנציאל בלתי מנוצל.

היבטים מדיניים

העמדה של איחוד האמירויות כלפי פרויקטים סביבתיים וקיימות קשורה באופן מורכב למיקומה הגיאופוליטי האסטרטי ולרצונה להעצים שותפויות קיימות ולטפח שותפויות חדשות (Luomi, 2015; Reiche, 2010). ההון הפוליטי שנובע מהדיפלומטיה הסביבתית זכה להכרה גוברת מצד המנהיגים באבו דאבי ובתל אביב, המנצלים יוזמות אלה כדי לממש את האג'נדות המדיניות שלהן. למשל, תפקידה של איחוד האמירויות בתיווך ובמימון חלק מתוכנית מים תמורת חשמל בין ישראל לירדן מפגין את מנהיגותה בטיפול שיתופי פעולה אזוריים בנושא קיימות סביבתית (Axios, 2021; Riedel & Sachs, 2021). מהלך כזה לא רק מעלה את היוקרה הסביבתית של איחוד האמירויות אלא גם מחזק את השפעתה

לדיאלוג ולהרגיע מתחים, וזאת באמצעות התמקדות באתגרים סביבתיים משותפים. גישה זו יכולה לערב מנגנונים ובעלי עניין שונים, לרבות ממשלות, קהילות וארגונים בינלאומיים, במטרה לפתח פרקטיקות המקדמות קיימות אקולוגית ושלום.

יש הטוענים כי אין סכסוך ישיר בין ישראל לאיחוד האמירויות וכי בניית שלום אינה המסגרת הנכונה, אולם אנו טוענים כי קיימת מתיחות בהיבטים אחדים, ובהם התנגדות החברה האזרחית באיחוד האמירויות להסכמים וחוסר אמון מלא ברמות שונות של מערכת היחסים בין שתי המדינות. מתיחות נוספת ביחסים התפתחה בעקבות ההסלמה בסכסוך בין ישראל לפלסטינים לאחר שובו של נתניהו לשלטון ב־2022, וכן בשל האלימות המתמשכת בגדה המערבית והתבטאויות ופעולות מתלהמות מצד חברי הממשלה, שזכו בתגובה ליגיונים באיחוד האמירויות (Vakil et al., 2023). מסגרת בניית השלום מציעה גם ניתוח שיטתי של השפעות שיתוף הפעולה הסביבתי על היחסים הבינלאומיים, החיוניים בהקשר זה.

שותפים להשגת שאיפות לאומיות בנושאי אקלים וסביבה

מניתוח היוזמות הסביבתיות והאקולוגיות של שתי המדינות עולה כי הן ישראל והן איחוד האמירויות תופסות זו את זו כשותפות רצויות לשיתוף פעולה סביבתי. כל אחת מהן רואה באחרת מובילה אזורית בנושא האקלים ובעלת ההון הכלכלי, המיומנות הטכנולוגית והמומחיות המדינית הדרושים ליישום פרויקטים סביבתיים משותפים. בעלי עניין ישראלים הדגישו את האפשרויות הכלכליות והמדיניות של שיתוף פעולה עם איחוד האמירויות, ואילו מומחים אמירתיים הדגישו את הקדמה הטכנולוגית של ישראל. מומחה למדינות המפרץ המתגורר באיחוד האמירויות ציין כי "איחוד האמירויות מתקדמת עד מאוד כאומה. הם מעוניינים לרכוש את הטכנולוגיות הטובות ביותר כדי לשגשג ולחזק את המדינה שלהם, והם מוצאים הרבה מהטכנולוגיות הללו בישראל" (Sommer & Fassbender, 2024, p. 4).

היבטים פיננסיים של שיתוף הפעולה

למרות הציפיות ליתרונות פיננסיים הדדיים ניכרים מהמסחר בטכנולוגיות ירוקות ומשיתוף הפעולה בתחום זה, בפועל הרווחים היו צנועים בשל ממדי שוק קטנים וחסמי כניסה גבוהים בכל מדינה, בפרט עבור סטארט־אפים ישראלים. עם זאת הפוטנציאל האמיתי לרווח טמון בפרויקטים אזוריים ורב־צדדיים, המציעים שיתוף פעולה נרחב וגישה לשווקים (Sommer & Fassbender, 2024).

אקלים. הכרה כזו עשויה למשוך השקעות זרות, להגביר את התיירות ולפתוח דלתות להמשך שיתוף פעולה בינלאומי. נוסף על כך, התאמה ליעדי האקלים של ארצות הברית והאיחוד האירופי מחזקת את הבריתות המדיניות עימן ומבטיחה תמיכה בתחומים נוספים של דיפלומטיה בינלאומית.

בניית אמון

בניית האמון בין ישראל לאיחוד האמירויות הייתה מאתגרת הן ברמת החברה האזרחית והן בקרב האליטות, וזאת בשל הסכסוך הישראלי-פלסטיני הממושך והכישלונות הקודמים סביב פרויקטים ביטחוניים. עם זאת, עד ה-7 באוקטובר שימש שיתוף הפעולה הסביבתי אפיק מבטיח לבניית אמון. מהריונות עלה כי גישה זו נמצאה יעילה בשיקום האמון בין מגזרים שונים בחברה, ביניהם אנשי עסקים, סטודנטים, אנשי אקדמיה המעורבים בפרויקטים ובחילופי ידע, וכן מומחים ממכוני מחקר, עמותות ופקידי ממשל.

שיתוף הפעולה הסביבתי שימש ערוץ ניטרלי שאינו שנוי במחלוקת לצורך פעילות משותפת. בניגוד לפרויקטים ביטחוניים או אחרים, שלרוב היו עתירי רגישויות פוליטיות, יוזמות סביבתיות נתפסו כמכלילות יותר, עם יכולת לערב חלקים רחבים בחברה. הכללה זו של פרויקטים סביבתיים וההסכמה האופיינית להם הפכו אותם לאמצעי יעיל לדיאלוג ומעורבות, המאפשר לשתי המדינות לשתף פעולה מבלי לעורר מתחים פוליטיים (Ide, 2019; Sommer & Fassbender, 2024).

מומחים הדגישו שהיוזמות הסביבתיות הללו הפגישו בין אנשים החולקים חזון ושליחות, בייחוד בנוגע לשינויי אקלים, ויצרו בסיס משותף להבנה ולשיתוף פעולה. יוזמות אלה כללו בדרך כלל מדענים מומחים, אקדמאים או אנשי עסקים בעלי תפיסות עולם דומות וידע רב, שאפשרו תקשורת יעילה ופיתוח פרויקטים משותפים. אנשים אלה פעלו לא פעם כמכפילי כוח בתוך החברות והרשתות המקצועיות שלהם (Sommer & Fassbender, 2024). מגזר האנרגיה המתחדשת באיחוד האמירויות קשור קשר הדוק לאליטות פוליטיות, בפרט דרך דמויות כמו סולטאן אל-ג'אבר, שממלא תפקידי מפתח כמנכ"ל ADNOC, יו"ר מסדר ומוביל של יוזמות האקלים במדינה. השפעתו בתחומי האנרגיה והמדיניות סייעה להבטיח ששיתוף פעולה סביבתי לא רק יטפח אמון בקרב קהילות עסקיות וטכניות אלא גם יחזק את היחסים המדיניים ויהדק עוד יותר את הקשרים בין המדינות המשתפות פעולה.

הגיאופוליטית באזור. יתרה מכך, התפקיד הפרואקטיבי של איחוד האמירויות בחזית הסביבתית הבינלאומית מסייע לשיפור מעמדה בקהילה העולמית ומבליט את המנהיגות הירוקה שלה. זוהי אסטרטגיה הפועלת כסוס טרויאני עבור מדינות שאפתניות כמו איחוד האמירויות, בבואן לגוון את הקשרים הבינלאומיים שלהן ולשפר את המוניטין שלהן (Zumbraegel, 2022).

איחוד האמירויות וישראל ממנפות את המומחיות שלהן בהקשרים ממסדיים רב-צדדיים כמו האו"ם (Tal, 2020). הדבר מדגיש את התפקיד המרכזי שממלאת דיפלומטיית האקלים באיחוד האמירויות ובישראל ומסביר מדוע שתי המדינות מכירות זו בזו כמובילות ביוזמות אקלים במזרח התיכון וכשותפות רצויות להמשך שיתוף הפעולה בתחום. פרויקטים רב-צדדיים ומזכרי הבנות שנחתמו בין ישראל לאיחוד האמירויות חיזקו את מעמדן כמנהיגות בתחום האקלים, והן זכו לתמיכה מבעלות בריתן באירופה ובארצות הברית. הסכם המים תמורת חשמל בין ירדן, ישראל ואיחוד האמירויות הוא דוגמה מצוינת למנהיגות המתפתחת שלהן. מעורבותה של איחוד האמירויות בהסכם זה השפיעה מאוד על קידום מעמדה בתחרות האזורית על מנהיגות בתחום האקלים, בייחוד מול ערב הסעודית. הניסיונות של ערב הסעודית לחבל בהסכם המים תמורת חשמל ולעצור אותו מוכיחים כי ההסכם נתפס כאיום משמעותי על שאיפותיה להיות הסמכות המובילה באזור בתחום. הדינמיקה התחרותית מדגישה את החשיבות האסטרטגית של שיתופי פעולה סביבתיים, הן עבור איחוד האמירויות והן עבור ישראל, בהעצמת תפקידן כשחקניות מרכזיות בסדר היום (האקלימי) האזורי.

שיתוף פעולה אזורי ותמיכה בינלאומית

שיתוף הפעולה באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה זוכה להערכה רבה מצד מנהיגי ארצות הברית והאיחוד האירופי מסיבות אחדות. ראשית, הוא נתפס כמקדם יציבות אזורית בזכות פעילות משותפת בין מדינות, שאחרת היו עלולות להיות מסוכסכות. שנית, שיתופי פעולה כאלה עולים בקנה אחד עם יעדי האקלים העולמיים ותורמים למאמץ הקולקטיבי במאבק בשינויי אקלים. שלישית, שיתוף פעולה אזורי יוצר הזדמנויות כלכליות חדשות הודות לאיגום משאבים ומומחיות בפיתוח טכנולוגיות חדשניות.

התמיכה הבינלאומית משפרת את הלגיטימיות של ישראל ושל איחוד האמירויות ואת מעמדם בזירה העולמית, ומציגה אותן כמנהיגות יוזמות במאבק בשינויי

לסיוע הומניטרי אלא גם על האמון ועל הנכונות לשתף פעולה עם ישראל, אפילו בזמן מלחמה (Esfandiary & Jandali, 2024).

איחוד האמירויות אותתה על נכונותה להשתתף בכוח בינלאומי זמני בעזה, שיבטיח את חלוקת הסיוע ההומניטרי ויסייע בביסוס יציבות, בתנאי שיחולו רפורמות מהותיות ברשות הפלסטינית והתקדמות לקראת פתרון מעשי על בסיס פתרון שתי המדינות.

גישה מאוזנת זו נועדה לשמור על ההשפעה האזורית של איחוד האמירויות, לתמוך בזכויות הפלסטינים ולשמר את היתרונות האסטרטגיים של הסכמי אברהם. איחוד האמירויות מדגישה כי יחסיה עם ישראל משמשים אותה כדי להשפיע לטובה על המצב ההומניטרי בעזה (Esfandiary & Jandali, 2024). יתרה מכך, איחוד האמירויות אותתה על נכונותה להשתתף בכוח בינלאומי זמני בעזה, שיבטיח את חלוקת הסיוע ההומניטרי ויסייע בביסוס יציבות, בתנאי שיחולו רפורמות מהותיות ברשות הפלסטינית והתקדמות לקראת פתרון מעשי על בסיס פתרון שתי המדינות (Middle East Monitor, 2024; The New Arab Staff, 2024).

המשך הפרויקטים למרות הירידה בנראות הציבורית

בדומה לשיתופי הפעולה הכלכליים, גם היוזמות הסביבתיות המשותפות לאיחוד האמירויות ולישראל נמשכו אחרי ה-7 באוקטובר ברמת התפעול, אם כי חלה ירידה ניכרת בפרויקטים גדולים חדשים. ב-6 באוקטובר 2023 עוד יצאו הודעה לעיתונות וידיעות מסוכנות הידיעות של איחוד האמירויות (WAM, Abdulkader, 2023), אשר הדגישו את שיתוף הפעולה הסביבתי בין שתי המדינות. ואולם הודעות אלה פסקו בפתאומיות, למעט אזכור בנושא ועידת האקלים בדובאי. בעבר הללו יוזמות סביבתיות חדשות והן אף קיבלו במה פומבית באמצעות מזכרי הבנות, הודעות לעיתונות ואירועים ציבוריים, אשר הפגינו את הקשרים המתהדקים בין שתי המדינות. לאחר המתקפה ב-7 באוקטובר צומצם הדגש על הצגת הסכמים חדשים בפומבי, מה שהמחיש גישה אסטרטגית זהירה יותר נוכח רמת הרגישות הפוליטית הגבוהה.

ואולם אין פירוש הדבר ששיתוף הפעולה נפסק. בין היוזמות המרכזיות הנמשכות ניתן לציין את פתרונות ניהול המים של Aquestia ואת פרויקטי ההתפלה והטיפול במים של IDE Technologies. זאת ועוד,

השפעת מתקפת ה-7 באוקטובר על שיתוף הפעולה הסביבתי והמדיני בין ישראל לאיחוד האמירויות

מתקפת חמאס על ישראל ב-7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיה השפיעו על הדינמיקה הדיפלומטית והמדינית בין איחוד האמירויות וישראל, והן נושאות השלכות גם על שיתוף הפעולה הסביבתי והאזורי. הניתוח שלהלן מסתמך על הערכות גיאופוליטיות, ספרות אקדמית, ראיונות עם מומחים ותצפיות מכנסים בינלאומיים, לרבות ועידת האקלים בדובאי (COP28), בניסיון לעמוד על טיבן של התפתחויות מורכבות אלה. בשל המלחמה ניווטה איחוד האמירויות את דרכה בהירות במרחב הדיפלומטי, שאינו מתאפיין בנאמנות. אומנם בתחילה היא גינתה את המתקפה של חמאס, אולם בהמשך הביעה דאגה ממה שנראה לה תגובה צבאית חסרת פרופורציה של ישראל, והיא לחצה להרגעת ההסלמה ולחידוש המאמצים לפתרון שתי המדינות. עמדה דיפלומטית זו משקפת את הניסיון של איחוד האמירויות להגיב ללחצים אזוריים ומקומיים תוך איזון בין יחסיה עם ישראל ליחסיה עם הפלסטינים. הסכמי אברהם, שהעלו את ההון הפוליטי של איחוד האמירויות בווישינגטון, שיפרו את תדמיתה הבינלאומית והעצימו את קשרי הסחר והביטחון שלה, ספגו ביקורת גוברת על רקע המלחמה בעזה. המלחמה החריפה את הביקורת האזורית והמקומית על מדיניות איחוד האמירויות, בייחוד לאחר שאזרחיה חוו התנכלויות, והתסכול בתוך המדינה גבר סביב מה שנתפס כחוסר מעש של הממשלה בנוגע להשלכות המלחמה בעזה (Esfandiary & Jandali, 2024).

חרף האתגרים הללו שמרה איחוד האמירויות על שיתוף הפעולה שלה עם ישראל, תוך מעורבות במאמצי תיווך ובתוכניות שיקום לאחר המלחמה (CSIS, 2024a; Mladenov, 2024). בפרט בלטו המאמצים ההומניטריים שלה; מאז ה-7 באוקטובר 2023 העבירה איחוד האמירויות כמעט 39 אלף טונות של ציוד הומניטרי, בנתה בית חולים צף לטיפול בפצועים ופרסה בית חולים שדה באזור (Ignatius, 2024).

באשר להיבט הסביבתי – איחוד האמירויות בנתה במצרים מאז תחילת המלחמה שישה מתקני התפלה כדי לספק לעזה מים נקיים. היוזמה נועדה גם להפחית את הסיכון למחלות הנישאות במים – גורם דאגה מרכזי בעזה. למרות שלכאורה התמקדו המאמצים בשיתוף פעולה בין איחוד האמירויות לפלסטינים, לרוב הם התנהלו בתיאום הדוק עם היחידה הישראלית של מתאם פעולות הממשלה בשטחים (המתפ"ש). תפקידה של איחוד האמירויות בעזה מלמד לא רק על מחויבות

בנוגע לשיתוף פעולה עם ישראל (The New Arab Staff, 2024).

המלחמה בין ישראל לאיראן ושלוחיה מדגישה את חשיבות הטיפול בסוגיות אזוריות כמו הסוגיה הפלסטינית, שנותרה חיונית לאסטרטגיות כלכליות ומדיניות עתידיות במזרח התיכון. משקיפים מעריכים כי שיתוף פעולה אזורי יהיה חייב לעסוק בנושאי ליבה אלה כדי להשיג התקדמות קבועה.

שימוש אסטרטגי בוועידות בינלאומיות

ועידות בינלאומיות לסביבה ואקלים הפכו עבור איחוד האמירויות וישראל לפלטפורמה אסטרטגית לניהול יחסים דיפלומטיים עתירי ניואנסים בתוך שפע מתחים אזוריים. אירועים אלה ממונפים כדי להציג מחויבויות לנורמליזציה ביחסים בין המדינות, ובמקביל לקדם יציבות אזורית רחבה ולפעול כמתווכים בסכסוכים מתמשכים. דוגמה לגישה אסטרטגית זו ניתן לראות בוועידות חשובות המשמשות זירה מרכזית למאמצים אלה, כמו ועידת האקלים בדובאי.

ועידת המדינות החברות באמנת האקלים (COP) היא הגוף העליון לקבלת ההחלטות בעניין אמנת המסגרת של האו"ם בנושא שינויי אקלים (UNFCCC). הוועידה מפגישה נציגים מכל מדינה בעולם כמעט, במטרה לדון ולנהל משא ומתן על מדיניות ופעולות גלובליות בתחום האקלים. הוועידה מתכנסת מדי שנה במטרה לבחון את מצב היישום של אמנת האו"ם לשינויי אקלים, להעריך את ההתקדמות בהתמודדות עם שינויי אקלים ולגבש דרישות משפטיות מחייבות למדינות מפותחות בתחום הפחתת פליטות גזי החממה. מפגשי הוועידה הם בעלי חשיבות מכרעת בעיצוב הסכמי אקלים בינלאומיים ובטיפול שיתופי פעולה בין מדינות לצורך המאבק בשינויי אקלים. הוועידה ה-28 במספר (COP28) שנערכה בדובאי בין ה-30 בנובמבר ל-12 בדצמבר 2023 הייתה הגדולה אי פעם, עם יותר מ-80 אלף משתתפים מ-197 מדינות, כולל יותר מ-150 ראשי מדינות וממשלות. ההיקף חסר התקדים של ההשתתפות מלמד על המחויבות הגלובלית הגוברת לטיפול בשינויי האקלים (Hemingway Jaynes, 2023).

כחלק מההיערכות לוועידת האקלים בדובאי נוצלו כמה אירועים קשורים נוספים כפלטפורמה לדיפלומטיה עדינה. ועידה אחת כזו התקיימה באירופה זמן קצר אחרי ה-7 באוקטובר, על רקע ועידת האקלים הקרבה. האירוע שאורגן על ידי חבר פרלמנט אירופי ממפלגה ירוקה הפגיש בין גורמים בכירים וביניהם שגריר איחוד האמירויות, נציג ישראלי ונציגים מארגוני סביבה אזוריים. ההתכנסות אפשרה לגורמים רשמיים באמירויות להביע

השותפות בין ווטרג'ן הישראלית ל-Ma Hawa האמיריתית סביב הטכנולוגיה לייצור מי שתייה מהאוויר הובילה לפריסה של מתקני ווטרג'ן בכל רחבי איחוד האמירויות. טכנולוגיית ההשקיה בטפטוף של חברת נטפים ממשיכה להיות מיושמת בחקלאות באיחוד האמירויות בשיתוף עם סוכנויות ממשלתיות, מכוני מחקר וחברות פרטיות (Rose & Cornwell, 2024).

עם זאת, המלחמה בין ישראל לחמאס השפיעה על הדינמיקה של רבים משיתופי הפעולה הקיימים ועל הסיכוי לשיתופי פעולה חדשים. אנשי עסקים ישראלים שהשתתפו בכנס באיחוד האמירויות דיווחו כי הכלי הסביבתי שהציגו, המבוסס על בינה מלאכותית, זכה לתשומת לב ועניין ניכרים. ואולם המסר העקיף שקיבלו הישראלים היה כי בשל הנסיבות המדיניות, רוב ההשקעות של איחוד האמירויות בחברות ישראליות הופסקו. למרות זאת התנהל דיאלוג מתמשך והיו אינטראקציות חיוניות בין אנשי העסקים, מה שמוכיח כי ערוצים מסוימים עדיין פתוחים.

המלחמה שפרצה ב-7 באוקטובר השפיעה לרעה גם על קבוצת I2U2, שהחברות בה הן ארצות הברית, הודו, איחוד האמירויות וישראל, ולפי הדיווחים היא איבדה לזמן קצר את תנופת הפעילות וחלה הפוגה ביוזמות משותפות. ואולם מומחים מ-Observer Research Foundation סבורים שתקופה מתוחה זו יכולה לשמש הזדמנות עבור ה-I2U2 להפגין חוסן באמצעות עבודה עם פורומים אזוריים קיימים כדי לשמור על האפקטיביות שלה (Taneja, 2023). מהדיווחים עולה כי הפעילות האמריקאית-ישראלית בתוך I2U2 עברה עתה למישור בילטרלי, וכי איחוד האמירויות נוקטת עמדה מאוזנת והודו מתנהלת בהתאם לאתגרי מדיניות החוץ שלה. חרף ההפסקה בשיתופי פעולה חדשים כמו אלה שבין איחוד האמירויות וישראל, פרויקטים מתמשכים כמו ההשקעה בפארק המזון בגוג'ראט (Gujarat) מלמדים על מחויבות מתמשכת ליעדים ארוכי הטווח של הקבוצה (Mishra, 2024). ממשל בידן חזר ואישר את מחויבותו ל-I2U2 והדגיש את חשיבותו לשיפור ביטחון תזונתי ואנרגטי, פעולות בחלל ויוזמות נוספות (NDTV, 2024).

שיתופי פעולה רב-צדדיים נוספים נפגעו ופעילותם הוקפאה, למשל פורום הנגב. גם הסכם מים תמורת חשמל בין ירדן, ישראל ואיחוד האמירויות, שפרטיו הסופיים אמורים היו להיחתם בוועידת האקלים בדובאי (COP28) בדצמבר 2023, הושהה זמנית על ידי ירדן עקב המלחמה. עם זאת ההסכם לא בוטל, ומומחים סבורים שירדן עודנה מעוניינת בו לאור הצורך הקריטי שלה במים. לחץ אזורי, בייחוד מצד האוכלוסייה הפלסטינית הגדולה בירדן, השפיע על עמדתה הנוכחית של הממלכה

המארכת, הוצב ליד נקודות הציון האדריכליות המרכזיות של הכנס, שנועדו להקנות יוקרה לאירוע. הביתנים של ישראל ושל ארצות הברית הוצבו ממש בסמוך לביתן של איחוד האמירויות, תוך הבלטת הקרבה בין נציגי המדינות הללו בוועידה.

המיקום הוכיח בצורה דיפלומטית מתוחכמת את התמיכה של איחוד האמירויות ביחסים עם ישראל. נציג ישראלי הדגיש את חשיבותה של המחווה: "המיקום ליד הביתן של איחוד האמירויות סיפק שכבה נוספת של אבטחה והפגין מחויבות ציבורית חזקה לשותפות שלנו. בהתחשב בממדיה הקטנים של המשלחת שלנו בתקופה קשה זו, המחווה הזו הייתה משמעותית עבורנו". הפלסטינים העמידו לראשונה ביתן ב'אזור הכחול' (Blue Zone) של הוועידה, אם כי הוא לא מוקם בקרבת הביתן של איחוד האמירויות.

תמונה 1: הביתנים של איחוד האמירויות וישראל בוועידת האקלים בדובאי 2023. צילום: פרנצ'סקה פסבנדר

דיונים דו־צדדיים ופגישות פרטיות

בעקבות הדינמיקה המתפתחת של המלחמה בין ישראל לחמאס צמצמה המשלחת הישראלית את גודלה באופן ניכר ביחס לתכנון הראשוני, ובחרה להסתפק בתריסר אנשים בלבד. נציג מאיחוד האמירויות רמז כי למרות שתוכננו אירועי אקלים משותפים של איחוד האמירויות וישראל, הם בוטלו עקב צמצום מספר המשתתפים והמשאבים בצד הישראלי.

אף על פי כן הגיעו נציגים ישראלים רמי דרג לאיחוד האמירויות, ובכך הצביעו על החשיבות הנמשכת שהם מייחסים לוועידת האקלים. נציג ישראלי אמר במפורש כי המשלחת הישראלית החליטה להגיע כדי להפגין נוכחות ועוצמה בזירה הבינלאומית, וכן את מחויבותה של ישראל

גיבוי בשם מדינתם לאירועים האחרונים ובפרט ה־7 באוקטובר, תוך הדגשת שיתוף פעולה סביבתי עתידי והתמקדות באנרגיה מתחדשת כגורם חיוני ליציבות האזורית. הדיונים הדגישו שאתגרי האקלים הם קיומיים וכי שיתוף פעולה בין מדינות בעלות פתרונות טכנולוגיים מתקדמים הוא הגיוני והכרחי כאחד. גורמים רשמיים תיארו את השתתפותם במונחים של תפקידים רחבים יותר. שגריר איחוד האמירויות הדגיש את מעורבותו על רקע ועידת האקלים הקרבה שמדינתו מארחת. הבכיר הישראלי ציין כי "לא הצטרפנו רק מטעמי אקלים, אלא כדי להציג את שני הלוגואים של המדינות זה ליד זה באירוע משותף", והבליט בכך את החשיבות הסמלית של האירוע.

האירוע תוכנן בקפידה כדי למנוע מחלוקות. שגריר איחוד האמירויות והנציג הרשמי הישראלי לא הופיעו יחד על הבמה. השגריר נאם ראשון ועזב לפני שהנציג הישראלי עלה על הבמה – מהלך מכוון שנועד להתמודד עם רגישויות ולהימנע מהופעה משותפת ישירה. האירוע הוכיח כי נכון לסוף 2023 עדיין התאפשר לשתי המדינות לקחת חלק בפורומים משותפים, כל עוד המסגרת היא שיתוף פעולה סביבתי או פעולה בנושא אקלים.

כחלק מההיערכות לוועידת האקלים בדובאי הדגיש שר החוץ הישראלי אלי כהן את התפקיד האסטרטגי של יחסי החוץ בוועידת האקלים, ואמר כי "הסכמי אברהם שנחתמו לפני שלוש שנים והיחסים הבילטרליים של ישראל ואיחוד האמירויות מהווים נדבך חשוב במערך יחסי החוץ של ישראל, בייחוד בעת הנוכחית, והגעתה של משלחת ישראלית לכנס מהווה הוכחה נוספת לאיתנותם של יחסים אלו" (המשרד להגנת הסביבה, 2023).

ועידת האקלים בדובאי: יחסי הגומלין בין יוזמות סביבתיות ודיפלומטיה פוליטית

ועידת האקלים בדובאי שימשה פלטפורמה מרכזית להצגת הדינמיקה המורכבת בין יוזמות סביבתיות לאסטרטגיה פוליטית. איחוד האמירויות וישראל ניצלו ועידה זו כדי לשמר ולהרחיב את המגעיים הדיפלומטיים שלהן בתחומי אקלים ומדיניות סביבתית.

מיקומם האסטרטגי של הביתנים

מעשה חשוב וסמלי מאוד שנעשה בוועידת האקלים היה הצבתו האסטרטגית של הביתן הישראלי ליד הביתן של איחוד האמירויות. סידור זה – במרחב המשתרע על שטח שגודלו דומה לזה של הסנטרל פארק בניו יורק ומקיף מאות ביתנים של המדינות המשתתפות בוועידה – היה אסטרטגי במכוון. הביתן של איחוד האמירויות, שמיקומו היה מרכזי בהתאם למעמד כמדינה

מחלוקות והיעדרויות

הנשיא הרצוג לא נשא את נאום המינוח על משבר האקלים ומועד נאום חלף ללא הופעה, שכן באותה שעה הוא נפגש עם נכבדים מכל העולם וביניהם המלך הבריטי צ'ארלס ומנהיגים מאיחוד האמירויות, קטר, האיחוד האירופי, בריטניה, הודו והאו"ם (Weise et al., 2023). היעדרם של מנהיגים בולטים כמו יורש העצר הסעודי מוחמד בן סלמאן ויושב ראש הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס מהנאומים שתוכננו להם שיקף אווירה של מחלוקת, שאותה ניתן היה לייחס בעיקר למתיחות מדינית מתמשכת עם ישראל על רקע המלחמה בעזה. הסתלקות המשלחת האיראנית במחאה על נוכחותה של ישראל, וכן הביקורת שמתח שר האנרגיה של איראן על השתתפותה של ישראל, שהייתה טעונה מבחינה מדינית, חיידו את הדינמיקה המדינית המורכבת של הפסגה (Al Jazeera, 2023; Harb, 2023).

אומנם איחוד האמירויות סייעה כנראה לשימוש שעשתה ישראל בוועידה לצורך דחיפת עמדתה המדינית, אולם הוועידה שימשה באותה מידה גם את מבקרי ישראל כדי להביע את עמדתם. מנהיגים אחדים השתמשו בגלוי בבמות שלהם כדי להשמיע הצהרות מדיניות נגד ישראל והמלחמה בעזה. מלך ירדן עבדאללה השני הדגיש את הקשר בין שינוי אקלים ומשברים הומניטריים אזוריים. הוא הדגיש כי הוועידה חייבת להכיר בקשר בין שינוי אקלים לבין התפתחות טרגדיות הומניטריות, וציין את מצוקתו של העם הפלסטיני בעזה. למרות המוניטין של איחוד האמירויות בדיכוי מפגינים ופעילים והגבלת חופש הביטוי, במספר הזדמנויות במהלך הוועידה היא אפשרה למפגינים פרו-פלסטינים ולכאלה שקראו להפסקת אש להתכנס באזור מרכזי ובולט ליד הביתן המיועד לשיחות על האקלים העולמי (Dewan, 2023; Volcovici et al., 2023). היה בכך משום איזון דיפלומטי מורכב: מצד אחד איחוד האמירויות הביעה תמיכה בסוגיה הפלסטינית, ומצד שני היא המשיכה להדק את יחסיה עם ישראל. אנשי המשלחת הישראלית ציינו כי גם באירועים קטנים יותר שהתקיימו בביתנים של מדינות אחרות במסגרת הוועידה ושבהם השתתפו, היו מקרים שנציגים אחרים חזרו או ביטלו את השתתפותם עקב המלחמה בעזה. ברמה בין-אישית יותר, המשלחות של ישראל ושל איחוד האמירויות השתתפו במספר מפגשים פרטיים, ביניהם סיור פרטי שנערך בביתן האמירי ובמהלכו דנו בנושאים מדיניים מעבר לדאגה לסביבה. לדברי נציג ישראלי, הדבר מעיד על האירוח היוצא מן הכלל

ליעדי אקלים ואת תמיכתה בהסכמי אברהם, וכך גם את תמיכתה ביחסים בין איחוד האמירויות לישראל (המשרד להגנת הסביבה, 2023). הנשיא יצחק הרצוג השתתף בוועידה במקום ראש הממשלה בנימין נתניהו – מהלך שנתפס בעיני מומחים כאסטרטגי בשל מעמדו הפחות שנוי במחלוקת של הרצוג בעולם הערבי ומעורבותו הרבה יותר בנושאי אקלים. השרה להגנת הסביבה עידית סילמן ציינה כי "משבר האקלים לא נעלם גם בימים מורכבים אלה שבהם ישראל מתמודדת עם זירת הלחימה [...] השתתפות ישראל ב-COP28 חשובה, ומשום כך ישראל תהיה מיוצגת על ידי משלחת מקצועית בכירה בהובלת המשרד להגנת הסביבה ומשרד החוץ" (המשרד להגנת הסביבה, 2023). שר החוץ אלי כהן הביע גאווה על כך שמשרד החוץ מוביל את המשלחת הישראלית חרף המלחמה המתחוללת, ועמד על המשמעות המדינית של ההשתתפות בוועידת COP28. הוא הדגיש את מחויבותה של ישראל לפעול בנושא האקלים ואת החשיבות והכרת התודה על שיתוף הפעולה עם איחוד האמירויות: "הסכמי אברהם שנחתמו לפני שלוש שנים והיחסים הבינלאומיים של ישראל עם איחוד האמירויות מהווים נדבך חשוב במערכת יחסיה עם ישראל, בייחוד בעת הנוכחית, והגעתה של משלחת ישראלית לכנס מהווה הוכחה נוספת לאיתנותם של יחסים אלו" (המשרד להגנת הסביבה, 2023).

מעורבות של מנהיגי מדינות

הפסגה קידמה דיאלוג מדיני מהותי בין ישראל, איחוד האמירויות ואישים נוספים בעולם. לפי דיווח באתר פוליטיקו התקיימו דיונים בין מזכיר המדינה האמריקאי אנטוני בלינקן לבין סגנית הנשיא קמלה האריס בנוגע למלחמה בין ישראל לחמאס (Dewan, 2023; Weise et al., 2023).

הנשיא הרצוג השתמש בפלטפורמת הרשת החברתית X כדי לדווח על השיחות שניהל עם מנהיגים רבים מרחבי העולם. אף ששיחות אלה היו פרטיות, ככל הנראה הן התמקדו בניסיונות לגייס תמיכה בפעולותיה של ישראל במלחמה נגד חמאס, או לכל הפחות סובלנות, וכן במאמצים להביא לשחרור שאר החטופים שנמצאים בידי חמאס מאז ה-7 באוקטובר (באותה עת היו 136). ניתן לשער כי שימוש מדיני מעין זה באירוע נעשה בסיוע המארגנים, שכן הם עצמם השתתפו בחלק מהשיחות, והם שהזמינו במפורש את הנשיא הרצוג לוועידה (Weise et al., 2023).

פעילי אקלים, מומחים וכתבי עת אקדמיים, שדנים גם באפשרויות לבניית שלום ושיקום. ניתן לחלק את נקודות המבט לשתי קבוצות עיקריות. הראשונה עושה שימוש בנושאי אקלים וסביבה כדי להטיל על ישראל אחריות להשפעת המלחמה על הסביבה בעזה. מאז ועידת האקלים בדובאי חלה עלייה במספר הדיונים המתמקדים בהשפעות המלחמה על האקלים והסביבה, תוך הערכה ביקורתית של יחסי ישראל עם גורמים אזוריים כמו איחוד האמירויות בנושאי סביבה, והצגת הפעולות הסביבתיות של ישראל כמדכאות. לעומתה מתמקדת הקבוצה השנייה בעזה שאחרי המלחמה וטוענת כי שיקולי סביבה ואקלים צריכים לבלוט בתחום השיקום. על פי גישה זו, השאיפה היא לבנות מחדש את כל התשתיות החיוניות באופן בר קיימא וחסיין, כדי שהפלסטינים יוכלו לשקם את חייהם וליהנות מזכויות האדם שלהם. מאמצים אלה זקוקים לתמיכה של ישראלים וגורמים אזוריים נוספים כמו איחוד האמירויות, תוך שימוש בסביבה ככלי לבניית שלום. לשתי הקבוצות יש השפעה על תפקידה העתידי של הסביבה ביחסי איחוד האמירויות וישראל.

הסכנה לתדמיתה של ישראל כמובילת טכנולוגיה ירוקה: יוזמות סביבתיות וביקורת אזורית

פעילים וחוקרים סביבה החריפו את הביקורת כלפי ישראל בנושא הקיימות מעבר לוועידת האקלים, ולטענתם קיים דפוס התנהגות שהם מכנים "קולוניאליזם ירוק", בייחוד על רקע הסכסוך המתמשך בעזה, בלבנון וברחבי המזרח התיכון.

אקו־נורמליזציה וקולוניאליזם ירוק

חוקרים ופעילים החלו לאחרונה למסגר את פרויקטי הסביבה והאקלים של ישראל עם מדינות באזור כאקו־נורמליזציה. כוונתם לשימוש אסטרטגי בשיתופי פעולה ובפרויקטים סביבתיים לצורך נורמליזציה של היחסים בין ישראל למדינות ערב במסווה של ניהול סביבתי וללא התייחסות ראויה לסוגיות יסוד בתחומי מדיניות וזכויות אדם, בפרט אלו של הפלסטינים. נושא זה הודגש בהקשר של הסכמי אברהם, שבהם עסקו ישראל וכמה מהמדינות הערביות, ביניהן איחוד האמירויות, ירדן, מרוקו, בחריין, עומאן, ערב הסעודית ומצרים ביוזמות סביבתיות רבות (Shqair, 2023a).

יוזמות אלו, הכוללות פרויקטים של אנרגיה מתחדשת והסכמים לניהול מים, מוצגות בדרך כלל כמאמצים הדדיים במאבק באתגרי האקלים. לדוגמה, חברות ישראליות כמו אנלייט אנרגיה מתחדשת וניו־מד אנרג' השיקו פרויקט אנרגיה מתחדשת במספר מדינות ערביות. ואולם מבקרים טוענים כי בעוד שפרויקטים

של איחוד האמירויות. עם זאת, חלק מנציגי איחוד האמירויות מתחום הסביבה מתחו ביקורת חריפה על המלחמה שמנהלת ישראל בעזה, ובפרט על המצב ההומניטרי שהיא גורמת והרס התשתיות שהוקמו במימון האמירויות, כמו מתקני התפלה ולוחות סולאריים, וכן זיהום מי תהום. הייתה זו עדות נוספת לאופיים הכפול של המגעים, שמאפשר מפגשים מדיניים רמי דרג אך גם מביע דאגה ברורה באשר להשפעה הסביבתית והאנושית של המלחמה בעזה.

הודעות לעיתונות ומסגור תקשורתי

לפני ואחרי ועידת האקלים בדובאי פורסמו מספר מאמרים שעסקו בהשתתפותה של ישראל בוועידה וביוזמות שונות, אשר הוכיחו שאיחוד האמירויות עודנה נכונה להכיר לחיוב בתפקידה של ישראל במאמצים כאלה. למשל, ישראל הייתה חלק מיוזמה עולמית, בהובלת איחוד האמירויות וארצות הברית, להכריז במהלך הוועידה על הרחבה כבדת משקל – יותר מהכפלת היקף ההשקעות שלהן, השותפים ומרוצי החדשנות (Innovation Sprints) בתחומים של חקלאות חכמה מותאמת אקלים וחדשנות במערכות מזון (WAM, 2023a). נוסף על כך השיקה הוועידה שותפות לתמיכה בהעצמה כלכלית של נשים, וישראל הייתה בין המדינות שהצטרפו ליוזמה. יתרה מכך, נשיא איחוד האמירויות קיבל את פניהם של ראשי המשלחות בוועידה, כולל הנציגים הישראליים, מה שהעיד על המשך המגעים הדיפלומטיים (WAM, 2023a).

לעומת זאת, יותר מ־95 אחוזים מן הידיעות החדשותיות שפורסמו על ידי WAM (סוכנות הידיעות האמיריתית) בין אוקטובר 2023 למאי 2024 והזכירו את ישראל בצורה כלשהי (כ־50 ידיעות) היו בהקשר של גינוי פעולות ישראל במלחמה בעזה. הידיעות הביעו בעיקר תמיכה בפלסטינים וקראו לסיוע הומניטרי ולתמיכה בפתרון שתי המדינות לצד מאמצי שלום ותיווך, אך תוך מסגור שלילי של ישראל. שיתוף פעולה סביבתי וכלכלי, כמו הסכמי הסחר (CEPA) שנחתמו בין המדינות, היה לפיכך אחת המסגרות הספורות שבהן היחסים עדיין תוארו במונחים חיוביים. דיכוטומיה זו ממחישה את הדינמיקה המורכבת הקיימת, שלפיה יוזמות סביבתיות וכלכליות הן נקודות מנוגדות חיוביות ונדירות בנרטיב הכללי.

השיח בסוגיית הקיימות על רקע המלחמה בין ישראל לחמאס

היבטי הסביבה והקיימות של המלחמה בין חמאס לישראל מעסיקים שורה של ארגונים לא־ממשלתיים,

השלכות על היחסים האזוריים ועל תדמית הגרין טק של ישראל

הניגוד בין התפקיד המוביל של ישראל בטכנולוגיה ירוקה לפעולותיה בעזה והמסגור הקולני של שיתוף הפעולה הסביבתי שלה עם מדינות ערב כאקור נורמליזציה שלילית מסכנים את המוניטין של ישראל. המבקרים טוענים כי בעצם ביצוע פרויקטים סביבתיים הכושלים במתן מענה לעוולות בסיסיות של ישראל כלפי הפלסטינים ואף מחריפים אותן, ישראל מסתכנת באובדן אמינותה כמובילה אמיתית של יוזמות אקלים. טיעונים אלה הושמעו במספר כנסים, בעיקר אחרי ה-7 באוקטובר, כמו הוועידה השנתית השנייה לסביבה ולשינויי אקלים במלחמות באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה, שאורגנה על ידי יוזמת הרפורמה הערבית (2024), וכן במאמרים וספרים על התנהלותה של ישראל. דיונים כאלה נוטים לא פעם לנתח ולבקר את הסכמי אוסלו ואת הסכמי המים שנכללים בהם (Daoudy, 2023).

הביקורת הגוברת עלולה להשפיע על יכולתה של ישראל לשמר ולהרחיב את מעמדה הסביבתי באזור. בקרב חלק מהפעילים והשחקנים האזוריים נשמעת קריאה לפרויקטים שישרתו בכנות את האינטרסים של כל הצדדים, כולל אלה של הפלסטינים, ולא ישמשו כלי לנורמליזציה מדינית המתעלמת מעוולות חריפות יותר (Daoudy, 2023; Shqair, 2023a). כאשר משווים את הפרויקטים וההסכמים הסביבתיים בין ישראל לאיחוד האמירויות להסכמים קודמים בין ישראל למדינות באזור, ובייחוד עם ירדן, הפלסטינים ועומאן, ניתן לומר שכל שיתופי הפעולה הסביבתיים הללו הושפעו עמוקות מאופיו הבלתי פתור של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

לפני ה-7 באוקטובר נראה היה שליחסים הסביבתיים יש סיכוי להרחיב את שיתוף הפעולה בין איחוד האמירויות לישראל באופן שמנותק ברובו מהסכסוך הישראלי-פלסטיני. ואולם מאז שהעולם שב לעסוק בסוגיה הפלסטינית, הלחץ והביקורת על היחסים בין ישראל לאיחוד האמירויות גברו. היחסים והפרויקטים הסביבתיים כבר נפגעו, וככל שהמלחמה נמשכת והשפעתה גוברת, כך גובר הלחץ על תפיסת איחוד האמירויות את ישראל כשותפה אזורית ליוזמות אקלים.

הסיכויים לבניית שלום סביבתי בין ישראל לאיחוד האמירויות בעזרת שיתוף פעולה אקלימי

המלחמה הנמשכת בין ישראל לחמאס פוגעת בקיימות הסביבתית של האזור. עם זאת היא גם הניעה יוזמות הממנפות שיתוף פעולה סביבתי ככלי לבניית שלום. ארגונים אזוריים שונים שוקדים על פיתוח אסטרטגיות

אלו משווקים כצעדים לקראת פיתוח בר קיימא אזורי, בפועל הם משמשים דרך להסוות או להסיט את תשומת הלב מהמדיניות הישראלית, ובייחוד בעזה. שיתוף פעולה סביבתי עלול לפגוע לעיתים בפעולה שנועדה לפתור עוולות בסיסיות. זוהי בעיה מוכרת בתחום בניית השלום הסביבתי, שמסיטה את הצדדים ממאמצי בניית השלום. לקריאה נוספת בנושא: The dark side of environmental peacebuilding (Ide, 2020).

ביקורת והאשמה בגרינוש

המבקרים טוענים כי היוזמות הסביבתיות של ישראל באזור הן סוג של גרינוש (טיוח ירוק, יצירת תדמית חיובית בתחום הסביבה), כלומר המאמצים הסביבתיים משמשים לשיפור תדמיתה של ישראל בעולם, כשבפועל היא ממשיכה במדיניות המדכאת פלסטינים ומנצלת משאבי טבע. ביקורת זו מכוונת בעיקר לפרויקטים של משאבי מים ואנרגיה מתחדשת, הכוללים חברות ישראליות הפועלות בשטחים כבושים או שנויים במחלוקת, כמו רמת הגולן וחלקים מהגדה המערבית (Shqair, 2023b). המונח קולוניאליזם ירוק מתייחס באופן ספציפי להאשמה כי ישראל משתמשת ביוזמות סביבתיות להסוואת סיפוח טריטוריאלי וניצול משאבים. כך למשל, מעורבותה של ישראל בהסכמי מים כמו הסכם מים מותפלים תמורת חשמל עם ירדן נתפסת בעיני המבקרים כהמשך שליטתה של ישראל במקורות המים האזוריים והחרפת משבר המים של ירדן, במקביל להסטת האחריות מישראל (Shqair et al., 2023).

ההקשר של עזה והאשמות באקוסייד

מאז שהחלה המלחמה בין ישראל לחמאס בעזה התקבלו דיווחים מדאיגים על מה שחוקרים ופעילים אחדים מתארים כאקוסייד (Ecocide) – הרס מכוון של הסביבה הטבעית כאסטרטגיה של מלחמה. על פי הדיווחים, הפעולות הצבאיות הישראליות פגעו קשות בתשתית המים של עזה, לרבות מתקני התפלה וטיפול בשפכים, והובילו למשבר הומניטרי וסביבתי. זיהום מקורות המים, בשילוב עם הגבלות על חשמל ודלק, חרפו את התפשטותן של מחלות הנישאות במים והפכו חלקים גדולים של קרקע חקלאית לבלתי שמישה (Shqair et al., 2023).

הרס התשתיות הסביבתיות בעזה משמש את המבקרים כדי לטעון שתדמיתה של ישראל כמובילת טכנולוגיה ירוקה עומדת בסתירה מהותית למעשיה. הפגיעה בסביבה ברצועת עזה נתפסת כחלק מאסטרטגיה כוללת, הפוגעת בסיכויים לפיתוח בר קיימא ולהתאוששות סביבתית בשטחים הפלסטיניים.

האינטרס של איחוד האמירויות בשיתוף פעולה אזורי בנושאי מים ואנרגיה מתחדשת. למרות שההסכם הוקפא עקב הסכסוך, הוא מוכיח את המחויבות של איחוד האמירויות לפרויקטים אזוריים מורכבים, שייתנו מענה לאינטרסים סביבתיים וגיאופוליטיים כאחד.

ארגון אקופיס מדגיש את החשיבות של הכללת אינטרסים פלסטיניים ביוזמות אלה. פרויקט Green Deal למזרח התיכון תומך בפרויקטים רחבי היקף של התפלה ושל שיפור תשתית החשמל מישראל לעזה, לא רק לטובת הפלסטינים אלא למען האזור כולו, כולל ישראל וירדן (Bromberg et al., 2020). הרחבת הסכם המים תמורת חשמל כך שישלב את האינטרס הפלסטיני במלואו היא צעד חיוני. אקופיס מזהיר כי סוגיות סביבתיות כמו זיהום שפכים משפיעות על כל אזור הים התיכון, לרבות ישראל ומצרים. שיתוף פעולה אזורי הוא מהלך נחוץ להתמודדות עם אתגרים אלו. מעמדה של איחוד האמירויות אידיאלי למילוי תפקיד מוביל בקידום יוזמות כאלה. מעורבותה בסיוע הומניטרי לעזה, קשריה ההדוקים עם פלסטינים וישראלים וניסיונה בפרויקטים של התפלה כמו הפרויקט במצרים המשרת כעת את עזה – כל אלה ציידו אותה במומחיות ובהשפעה המניעות קדימה את המאמצים הללו. בזכות מינוף מעמדה האזורי והיכולות הטכניות שלה יכולה איחוד האמירויות לסייע בפתרונות מים מבוססי קיימות, החיוניים הן לעזה והן לכל האזור.

גם למכון הערבה, שהוא ארגון מחקר סביבתי, תפקיד מכריע בקידום שיתוף פעולה בין פלסטינים, ירדנים וישראלים. המומחים תהאני אבו דקה ויוסף אברמוביץ מצדדים בבנייה מחדש של עזה בדרך של קיימות וחסינות אקלימית, תוך הפחתת תלותה הרבה בגרנטורים של סולר ובדלק מישראל, הגורמת לכך שתשתית חיונית כמו בתי חולים, מערכות ביוב ומפעלי התפלה נותרות פגיעות. הם מציעים פתרונות קיימות מקומיים כמו התקנת לוחות סולאריים על גגות בתי חולים ופיתוח מתקני התפלה בקנה מידה קטן, הניתנים לתפעול מקומי. אחת ההצעות כוללת פריסת גנרטורים ישראלים של הפקת מים מאוויר, כדי לספק מי שתייה לפלסטינים. החזון לעזה שאחרי המלחמה מתמקד בבנייה מחדש ששמה דגש על חסינות אקלימית ויכולת שליטה מקומית על תשתיות חיוניות, כולל התפלה, הפקת מים מתוקים ואנרגיה סולארית. גישה זו תפחית תלות ותגביר חסינות מול סכסוכים ואתגרים סביבתיים עתידיים. ישראל, איחוד האמירויות ושחקנים נוספים יכולים לתמוך במאמצים אלה בעזרת מימון טכנולוגיות ירוקות. פתרונות של ניהול מקומי לא רק ישפרו את החסינות, הם גם קלים יותר ליישום בהיעדר ממשלה

לקידום שיתוף פעולה בין פלסטינים, ישראלים, ירדנים ותושבי האזור, כולל איחוד האמירויות, כשהמטרה היא להתמודד עם אתגרים אקולוגיים תוך בניית אמון ויציבות. בזכות קשריה הדיפלומטיים של איחוד האמירויות עם ישראל ומעורבותה ההומניטרית עם הפלסטינים היא כבר הוכיחה את יכולתה לתרום למאמצי בניית השלום. השתתפותה בפרויקטים, כמו מתקני התפלה בעזה והמתקנים הנוכחיים במצרים המספקים מים לעזה, מראה כיצד שיתוף פעולה סביבתי יכול לתת מענה ישיר לצרכים דחופים תוך קידום שיתופי פעולה. הודות ליוזמות קונקרטיות כאלה איחוד האמירויות ממלאת תפקיד מרכזי בקידום יציבות ובניית אמון בין הצדדים המסוכסכים באזור.

משבר המים והתברואה בעזה

המלחמה הנמשכת בעזה הביאה למשבר חמור בשירותי המים והתברואה, הפוגע בתושבי עזה. ההרס של תשתיות חיוניות גרם נזק למרבית מערכות המים או הוציא אותן מכלל פעולה. אספקת המים בעזה לפני המלחמה הייתה תלויה במפעלי התפלה, בארות וחיבורים שסופקו על ידי רשות המים הישראלית (מקורות). ואולם המלחמה פגעה מאוד במערכות אלו והפחיתה את כושר ייצור המים של עזה לרמה של 20 אחוזים בלבד מזו שלפני המלחמה. האוכלוסייה מתמודדת עם ירידה חדה בזמינות המים, המגבירה את הסיכון למחלות הנישאות במים (CSIS, 2024b).

פעילות למען פתרון מידי לטווח הארוך

ארגונים בינלאומיים, ביניהם יוניצף, קוראים לאפשר בדחיפות גישה מיידית לאספקת חיונית הדרושה לשיקום שירותי המים והתברואה המהותיים. הם מדגישים את הדחיפות במתן מענה לצרכים המידיים כמו חשמל ודלק, החיוניים להפעלת תשתיות. עם זאת, היקף ההרס מצריך יותר מתיקון זמני בלבד, ונדרש שיפוץ מקיף של מערכות המים והתברואה בעזה. השיקום חייב לתת עדיפות לחוסן מול סכסוכים עתידיים ולכלול מערכות גיבוי שימנעו קריסה מוחלטת בעת משבר. גישה כזו, הנתמכת על ידי ארגוני בניית השלום הסביבתיים אקופיס ומכון הערבה, תורמים בינלאומיים וכן גופי פיתוח, היא חיונית להבטחת קיימות ארוכת טווח (CSIS, 2024b).

שיקום בר קיימא ושיתוף פעולה אזורי

ארגון אקופיס המזרח התיכון פועל למען שיקום אקולוגי בר קיימא של עזה ביום שאחרי המלחמה. יוזמות כמו הסכם מים תמורת חשמל, שעליו הסכימו ישראל, ירדן ואיחוד האמירויות בתחילת הדרך, מבליטות את

האמירויות בשיתוף פעולה כזה. הרחבת ההסכם כך שיכלול את הצד הפלסטיני רק תעצים את מעמדה של איחוד האמירויות כמנהיגה בתחום האקלים וכמסייעת לפלסטינים. מעורבותה של איחוד האמירויות, לא רק כגורם מממן אלא גם כשותפה אסטרטגית לפיתוח האזורי, תביא לכך שהן ישראל והן איחוד האמירויות יוכלו למצוא תמריצים לשיתוף פעולה מעמיק יותר. גישה זו ממצבת את איחוד האמירויות ככוח מוביל במאמצי האקלים, בהגנה על האינטרסים הפלסטיניים ובתרומה להרגעה אזורית.

חשיבותן של אחריותיות ושל רפורמה מבנית

שלב השיקום הוא מהותי, אולם מומחים וחוקרי סביבה מדגישים את החשיבות של טיפול בבעיות יסוד מדיניות ומבניות. ללא מנגנוני אחריותיות, משפטיים ומדיניים כאחד, קיים סיכון לכך שמאמצי השיקום יהיו תיקונים זמניים שלא ימנעו משברים עתידיים. הבטחת אחריותיות ושמירה על נורמות בינלאומיות שיגנו על תשתיות אזרחיות חיוניות ליצירת עתיד בר קיימא לעזה. מדובר בגישה שאינה עוסקת רק בבנייה מחדש של מבנים פיזיים אלא גם בטיפול חוסן ובשילוב של רצועת עזה במסגרת אזורית רחבה יותר להשגת יציבות ושלוש (CSIS, 2024b).

דיפלומטיה של אקלים וסביבה כאמצעי לניהול יחסים מורכבים

בהמשך לדיון על מסגרת לבניית שלום סביבתי נבחן כיצד השפיעה דיפלומטיית האקלים על יחסי איחוד האמירויות וישראל אחרי מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר והמלחמה בעזה שפרצה בעקבותיה.

שינוי בתפקידו של שיתוף פעולה סביבתי

למרות העלייה במתיחות וההידרדרות ביחסים הפומביים בין ישראל לאיחוד האמירויות, דיפלומטיית האקלים והדיפלומטיה הסביבתית ממשיכות לשמש ערוץ מרכזי לשימור הדיאלוג. ואולם בתפקידו של שיתוף הפעולה הסביבתי חל שינוי. לפני ה-7 באוקטובר הודגשו יוזמות סביבתיות כסמל לשיתוף פעולה ומנהיגות אזורית, ואילו אחריו שיתופי הפעולה נעשו גלויים פחות ונראו יותר כאמצעי דיפלומטי דיסקרטי במקום נכס של יחסים פומביים. פרויקטים סביבתיים משותפים אומנם נמשכים, אך הם מתבצעים מתחת לרדאר, עם פחות פרסום של יוזמות.

כך למשל, לוועידת האקלים בדובאי הגיע מספר מצומצם בלבד של נציגים ישראלים בהשוואה לתכנון הראשוני, והמגעים הגבולו לגורמים בכירים ולמומחים

מתפקדת, וייתנו מענה מידי לתושבים הפלסטינים (Abu Daqa & Abramowitz, 2023).

שילוב משולש השלום ב-IMEC

הצעת "משולש השלום" של אקופיס שואפת לשלב את המסדרון הכלכלי הודו-המזרח התיכון-אירופה (IMEC) בתוך מסגרת אזורית רחבה יותר, הכוללת את הפלסטינים, הישראלים והירדנים. המסדרון הכלכלי IMEC, שהוא חלק מיוזמת קבוצת I2U2 הכוללת את ארצות הברית, הודו, איחוד האמירויות, ערב הסעודית, האיחוד האירופי, צרפת, איטליה וגרמניה, נועד לסייע לשינוע משאבים חיוניים כמו מזון, מים, אנרגיה ותשתיות. באמצעות הידוק הקשרים בין המזרח התיכון לאירופה, שבה גובר הביקוש לאנרגיה מתחדשת, IMEC יכול להציע תמריצים ניכרים לפיתוח פרויקטים של אנרגיה מתחדשת במזרח התיכון, ובפרט שמש ומימן.

הרחבת המסדרון כך שיכלול את עזה תוכל להציע הזדמנויות להשקעות באנרגיה מקיימת, שיענו הן על הצרכים המקומיים והן על הדרישות הכלליות של השוק האירופי. שילובה של עזה במסגרת IMEC לא רק יגביר את התלות הכלכלית ההדדית באזור אלא גם יעודד השקעות בתשתית אנרגיה מתחדשת בשטחים הפלסטיניים. המהלך יאפשר למדינות האזור למנף את הדרישה האירופית לאנרגיה נקייה ויעודד פיתוח כלכלי תוך קידום יעדי קיימות סביבתיים. בדרך זו יכול IMEC לשמש פלטפורמה אסטרטגית לקידום אנרגיה מתחדשת, שתביא תועלת הן לכלכלות המקומיות והן לכל האזור.

הקהילה הבינלאומית, ובכלל זה שחקנים כמו הבנק העולמי והפרלמנט האירופי, גילתה עניין רב בהרחבת המסדרון הכלכלי IMEC. אומנם יישום מלא של פרויקט כה גדול הוא בגדר מטרה ארוכת טווח, אולם חזון אסטרטגי מעין זה חיוני לשיקום אחרי המלחמה. פרויקטים כאלה עולים בקנה אחד עם יעדי הכלכלה והקיימות ומציעים יתרונות שגולים לעבר בניית שלום. מעורבותה של איחוד האמירויות ביוזמות כאלה לא רק תעצים את המנהיגות האזורית שלה אלא גם תגביר את היתרונות של הסכמי אברהם. באמצעות תמיכה בהכללה פלסטינית יכולות איחוד האמירויות וישראל להעצים את תפקידן בשיתוף הפעולה האזורי ולהבטיח תמיכה אזורית רחבה יותר לפרויקט המסדרון, שחשיבותו מכרעת בכל הנוגע לשאיפות המדיניות והכלכליות של איחוד האמירויות, בייחוד בשוק המימן המתפתח.

לאיחוד האמירויות תפקיד חיוני בתמיכה ובמימון של מפעלי התפלה ופרויקטים סביבתיים נוספים. ההסכם הראשוני בין ירדן לישראל הוכיח את העניין של איחוד

דיפלומטיה סביבתית מתפקדת עתה כצורה של מסווה דיפלומטי (diplomatic cover), המאפשר לשתי המדינות לנהל דיאלוג שאינו מעורר מחלוקת כמו בדיונים מדיניים וצבאיים גלויים.

את שיתוף הפעולה הסביבתי למאמצים דיפלומטיים רחבים יותר.

אתגרים ומגבלות

ובכל זאת, הדיפלומטיה הסביבתית מתמודדת עם מגבלות בולטות. המלחמה חשפה את שבריריותם של הערוצים הללו, שבאה לידי ביטוי בהיעדרותם של אישים מרכזיים מוועידת האקלים, כמו יורש העצר הסעודי מוחמד בן סלמאן וראש הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס, והעידה על מחלוקות מתעצמות. יתרה מכך, גילויי המחאה בוועידה כמו עזיבתה ההפגנתית של איראן הדגישו את המורכבות של שימוש בפלטפורמות סביבתיות למטרות דיפלומטיות רחבות בהקשר מדיני כה טעון באזור.

זאת ועוד, ביקורת גוברת מצד קהילות אקדמיות ואקטיביסטיות טוענת כי לא ניתן להפריד את שיתופי הפעולה הסביבתיים בין ישראל לאיחוד האמירויות מההקשר המדיני הרחב יותר, ובייחוד מהסבל הפלסטיני במלחמה הנוכחית. השקפה ביקורתית זו קוראת תיגר על יכולתן של איחוד האמירויות וישראל להשתמש בדיפלומטיה סביבתית ככלי ציבורי בולט למטרות מיתוג בעידן שאחרי ה-7 באוקטובר, ומגבילה את הנראות של שיתוף הפעולה.

סיכום ומסקנות: התפתחות היחסים הסביבתיים בין ישראל לאיחוד האמירויות

היחסים הסביבתיים בין ישראל לאיחוד האמירויות התפתחו מאוד מאז החתימה על הסכמי אברהם, וחלו בהם תמורות ניכרות בעקבות אירועי ה-7 באוקטובר 2023.

לפני ה-7 באוקטובר: תקופה של שיתוף פעולה מבטיח

לפני פרוץ המלחמה הנוכחית היה שיתוף הפעולה הסביבתי כלי מרכזי לבניית אמון בין ישראל לאיחוד האמירויות, תוך טיפוח קשרים דיפלומטיים דרך יעדים סביבתיים, כלכליים ופוליטיים משותפים. שתי המדינות מינפו את המומחיות הטכנולוגית ואת העוצמה הכלכלית שלהן כדי לטפל בבעיות כמו מחסור במים, חקלאות

טכניים. במקום להשתמש בשיתוף פעולה סביבתי כנושא מרכזי לקידום קשרים דו־צדדיים, איחוד האמירויות וישראל ממסגרות כעת את המגעים ביניהן ביתר זהירות ואיפוק, המשקפים את המורכבויות הגיאופוליטיות הנוכחיות.

דיפלומטיה סביבתית כמסווה דיפלומטי

דיפלומטיה סביבתית מתפקדת עתה כצורה של מסווה דיפלומטי (diplomatic cover), המאפשר לשתי המדינות לנהל דיאלוג שאינו מעורר מחלוקת כמו בדיונים מדיניים וצבאיים גלויים. סוגיות של אקלים חוצות מטבען גבולות לאומיים ומציעות מרחב ניטרלי לשיתוף פעולה, ולכן הן פחות טעונות פוליטית. פורומים כמו ועידת האקלים מספקים פלטפורמה לקיום דיונים מדיניים בהקשר של אתגרי אקלים גלובליים, ולא בנושאים הקשורים ישירות לסכסוך. מסגרת זו מאפשרת לישראל ולאיחוד האמירויות לשמור על תקשורת ושיתוף פעולה, גם אם מאמצים אלו מוצנעים או אפילו מוסווים בשיח ציבורי.

נוסף על כך, הזירה הסביבתית ממשיכה להיות מקור משיכה למשתתפים משכילים וליברלים, והיא מציעה לאיחוד האמירויות מסגרת נוחה יותר לקיום קשר עם ישראל. המעורבות מתנהלת בזירות שמאפשרת לשתי המדינות לקיים יחסים דיפלומטיים בצורה נוחה יותר.

אינטרס רב־צדדי והסכמה רחבה

שינוי חשוב נוסף בדיפלומטיה הסביבתית בין ישראל לאיחוד האמירויות הוא הדגש הגובר על רב־צדדיות. סוגיות אקלים וסביבה זוכות לעניין בינלאומי רב ולגיבוי ניכר מצד אירופה, ארצות הברית ומוסדות בינלאומיים. שיתוף פעולה רב־צדדי יספק בסיס תמיכה רחב לשיתוף הפעולה הסביבתי בין ישראל לאיחוד האמירויות ויהפוך אותו לישים יותר, גם לנוכח אילוצים. לדוגמה, חברי פרלמנט ממפלגת הירוקים האירופית ומכוני מחקר בינלאומיים המשיכו לארגן פורומים שבהם נדון שיתוף הפעולה הסביבתי בין איחוד האמירויות וישראל, תוך הדגשת החשיבות האוניברסלית של אתגרי האקלים.

מעורבות אסטרטגית עם בעלות ברית עולמיות

ועידת האקלים בדובאי הפכה לאירוע אסטרטגי עבור שתי המדינות, שאפשר להן ליצור קשר עם בעלות בריתן העולמיות ולמנף את הדיפלומטיה הסביבתית כדי להבטיח אינטרסים גיאופוליטיים רחבים יותר. הנשיא יצחק הרצוג ובכירים מאיחוד האמירויות נעזרו בוועידה כדי לדון לא רק בענייני אקלים אלא גם בדאגות ביטחוניות משותפות לגבי חמאס ואיראן, ולמעשה קשרו

הדיפלומטיה הסביבתית נותרה כלי רב ערך, אולם היא כרוכה גם בסיכון המוניטין, בפרט עבור איחוד האמירויות. התגברות הביקורת על תפקידה של ישראל בסוגיות סביבתיות אזוריות, לצד האשמות ב"קולוניאליזם ירוק" וב"אקו-נורמליזציה", עשויות להרתיע את איחוד האמירויות מחבירה פומבית לישראל בנושאי סביבה. המבקרים טוענים כי היוזמות הסביבתיות של ישראל מתעלמות לעיתים ואפילו מחמירות את העוולות כלפי הפלסטינים.

הדרך קדימה: אמינות והכללה

מעמדה הייחודי של איחוד האמירויות כשחקנית אזורית ומתווכת מעניק לה יכולת למנף את הדיפלומטיה הסביבתית לקידום שיתוף פעולה אזורי, ואולי אפילו לבניית שלום סביבתי. עם זאת, כדי שיוזמות אלו יהיו אפקטיביות עליהן להיות מכלילות ולתת מענה לצרכים הרחבים, כולל של הפלסטינים ושל בעלי עניין אזוריים אחרים.

מבחינתה של ישראל, האמינות של הדיפלומטיה הסביבתית שלה, במידה שזו תישאר בעדיפות לאומית, תלויה בהכרה בנזק הסביבתי הנובע ממדיניותה, בייחוד בעזה, ובמתן מענה לבעיות אלה. ישראל אומנם אינה האחראית הבלעדית לשחיקה האזורית בתחום הסביבה, אולם אין מנוס מקבלת אחריות על חלקה בבעיה, אם ברצונה לשמור על המוניטין שלה כמובילה בטכנולוגיה ירוקה וביוזמות אקלים. קבלת אחריות כזו, לצד הבטחת גישה שוויונית למשאבים כמו מים ואנרגיה, היא לא רק עניין בעל חשיבות אסטרטגית אלא גם עמדה מוסרית ברורה. אם ישראל לא תעשה זאת היא צפויה להסתכן בהתערערות השותפויות ארוכות הטווח שלה, ובכלל זה חלקים מרכזיים בשותפות עם איחוד האמירויות, וכן בפגיעה במעמדה בזירת האקלים.

התקדמות אמיתית תחייב יוזמות שהן לא רק אסטרטגיות מבחינה גיאופוליטית אלא גם נטועות היטב בערכים של צדק והכללה. התייחסות לסוגיות מדאיות אלה חיונית לשמירה על שיתוף פעולה סביבתי ולהבטחה כי במקום להחרף את המתחים, שיתוף הפעולה יתרום לבניית שלום.

קשה להפריז בחשיבותה של התקופה שקדמה ל-7 באוקטובר בהדגמת הפוטנציאל העצום של שיתוף פעולה סביבתי בין ישראל, איחוד האמירויות ומדינות האזור. באמצעות שילוב שותפויות מכלילות ביוזמות עתידיות יוכלו שתי המדינות לנצל את הדיפלומטיה הסביבתית ככלי רב עוצמה לקידום פיתוח ויציבות אזורית.

מקיימת ואנרגיה מתחדשת. שיתוף הפעולה שימש לא רק כאמצעי להתמודדות עם אתגרים סביבתיים, אלא גם כדרך להידוק היחסים הגיאופוליטיים. התפתחויות מרכזיות כללו:

- **סינרגיה טכנולוגית:** ישראל ואיחוד האמירויות שיתפו פעולה בטכנולוגיות מתקדמות לאנרגיה מתחדשת ולניהול מים, במטרה למצב את עצמן כמובילות אזוריות בתחום האקלים.
- **מעורבות בפרופיל גבוה:** מפגשים דו-צדדיים ופורומים רב-צדדיים, כמו פורום הנגב ויוזמת I2U2, הדגישו את מחויבות הצדדים לשיתוף פעולה בינלאומי בנושאי סביבה ואקלים. פרויקטים כמו הסכם אנרגיה מים המשולש עם ירדן הדגישו את הפוטנציאל לקידום שילוב אזורי וקיימות.
- **כלים לבניית אמון:** יוזמות סביבתיות המחישו את היכולת לבנות אמון בין שתי המדינות ואפשרו להן לשותף פעולה סביב אינטרסים משותפים. בה בעת הן הכשירו את הקרקע לקשרים דיפלומטיים וכלכליים מעמיקים יותר.
- **תמיכה נרחבת:** השותפויות זכו לתמיכה נרחבת מממשלות, ממובילים במגזר הפרטי ובחברה האזרחית, תוך חיזוק נרטיב של מנהיגות משותפת בחדשנות סביבתית.

אחרי ה-7 באוקטובר: כיול מחדש של האסטרטגיה וזהירות דיפלומטית

מתקפת חמאס על ישראל ב-7 באוקטובר שינתה באופן דרמטי את הדינמיקה של הקשרים הסביבתיים בין ישראל לאיחוד האמירויות. על רקע המתיחות המדינית והצבאית הגואה, שתי המדינות העריכו מחדש את הגישה שלהן לדיפלומטיה סביבתית:

- **הורדת הפרופיל הציבורי:** אומנם חלק מהפרויקטים הסביבתיים נמשכו, אולם הנראות של היוזמות ירדה באופן משמעותי. כך למשל, ההשתתפות הישראלית בוועידת האקלים בדובאי הצטמצמה לנוכח הרגישות סביב המלחמה.
- **דיפלומטיה סביבתית כערוץ דיפלומטי:** פלטפורמות כמו ועידת האקלים בדובאי אפשרו לישראל ולאיחוד האמירויות לשמור על מעורבות דיפלומטית באמצעות שיתוף פעולה סביבתי, שהוא ערוץ פחות שנוי במחלוקת גם בתקופות של מתיחות מדינית. עם זאת המגעים נעשו זהירים ופחות פומביים, בעוד שתי המדינות משתדלות לנווט את דרכן בסערה המדינית באזור.

- Abdul Kader, B., & Zaman, S. (2018, October 29). *UAE gives over \$700m for renewable energy*. UEA. <https://tinyurl.com/mre25nj6>
- Abdulkader, B. (2023, October 6). *UAE as hub will help 'I2U2 food security corridor in India' control global food prices: Indian Minister*. WAM. <https://tinyurl.com/y2wppxyt>
- Abu Daqa, T., & Abramowitz, Y.I. (2023, November 29). *We will build back a better, more resilient Gaza*. Newsweek. <https://tinyurl.com/3j7am4y2>
- Al Suwaidi, O.M.K., & Fredman, A. (2021, June 7). *UAE-Israel greentech collaboration can transform the post-corona world*. *The Jerusalem Post*. <https://tinyurl.com/3sbwk56n>
- Axios (2021, November 24). *Scoop: Saudis tried to stop UAE-Israel-Jordan solar energy deal*. <https://tinyurl.com/37jda52e>
- Bromberg, G., Majdalani, N., Abu Taleb, Y., & EcoPeace Middle East. (2020). *A green blue deal for the Middle East*. EcoPeace Middle East. <https://tinyurl.com/3kn8kec3>
- Chadha, M. (2015, January 25). *UAE & France announce partnership to jointly fund renewable energy projects*. Clean Technica. <https://tinyurl.com/4ayd7ccv>
- Climate Action Tracker (n.d.). *UAE*. <https://tinyurl.com/37yb2axu>
- CSIS - Center for Strategic and International Studies (2024a, July 23). *Hasan Alhasan: The strategies of Gulf States*. <https://tinyurl.com/4vk67ccy>
- CSIS - Center for Strategic and International Studies (2024b, July 26). *Gaza's water crisis—what can be done*. <https://tinyurl.com/55pavc47>
- CTECH (2021, December 22). *Israeli climate-tech companies raise \$2.2 billion in 2021, 57% higher than 2020 record*. <https://tinyurl.com/2p9khd9>
- Daoudy, M. (2023). *Climate change and regional instability in the Middle East*. CRE, Center for Preventive Action. <https://tinyurl.com/5n7f4dm4>
- Dewan, A. (2023, December 2). *No-shows and walkouts as Israel-Hamas war looms over crucial climate talks*. CNN. <https://tinyurl.com/mwh5cv26>
- Dresse, A., Fischhendler, I., Nielsen, J. S., & Zikos, D. (2018). *Environmental peacebuilding: Towards a theoretical framework*. *Cooperation and Conflict*, 54(1), 99–119. <https://doi.org/10.1177/0010836718808331>
- Eichner, I. (2024, May 16). *Israel issues only temporary extension to water deal with Jordan*. Ynet. <https://tinyurl.com/va766385>
- Eitan, A. (2021). *Promoting renewable energy to cope with climate change — Policy Discourse in Israel*. *Sustainability*, 13(6), 3170. <https://doi.org/10.3390/su13063170>
- Esfandiary, D., & Jandali, D. (2024, June 14). *The UAE, Israel and a test of influence*. Crisis Group. <https://tinyurl.com/3wxuukdp>
- Fortune Business Insights (2024, October 28). *Green Technology and Sustainability Market Size, Share & Industry Analysis, By Component (Solutions & Services), By Deployment (Cloud & On Premise), By Enterprise Type (Large Enterprise and SMEs), By Implemented Technology (Internet of Things, AI &*

פרנצ'סקה פסבנדר היא דוקטורנטית לחקר סכסוכים ופתרונם באוניברסיטת תל אביב בקבוצת המחקר של פרופ' אודי זומר. מחקרה הראשון **בניית שלום סביבתי: מפתרון סכסוכים אלימים לעבר שלום בר קיימא** עוסק בשאלה כיצד ניתן להרחיב את מסגרת בניית השלום הסביבתי מעבר למדינות החולקות משאבי טבע. כיום היא חוקרת פיתוח תוכניות רגישות לסכסוכים עבור פרויקטים של אנרגיה מתחדשת במדינות שברירות. franci.yahoo@gmail.com

פרופ' אודי זומר הוא המייסד והעומד בראש מרכז ברק למנהיגות באוניברסיטת תל אביב, וכן פרופסור בבית הספר למדע המדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים. ייסד ועמד בראש המרכז לחקר ארצות הברית באוניברסיטת תל אביב והיה יו"ר האקדמיה הישראלית הצעירה. זומר חבר באקדמיה הצעירה העולמית משנת 2019 ובמועצה המדעית של המרכז למחקר סייבר בינתחומי ע"ש בלווטניק, וכן עמית מחקר במכללת ג'ון ג'יי לצדק פלילי של אוניברסיטת העיר ניו יורק. udi.sommer@gmail.com

מקורות

המשרד להגנת הסביבה (2023, 29 בנובמבר). **נערכים לפתיחת ועידת האקלים COP28 בדובאי מחר (30/11)**. <https://tinyurl.com/pmd6ufzr>

משרד החקלאות וביטחון המזון (2022, 16 במרץ). **טכנולוגיה חקלאית פורצת דרך מישראל אל שאר העולם** (הודעה לעיתונות). <https://tinyurl.com/28jfp5re>

- Analytics, Digital Twin, Cloud Computing, Blockchain), By Application (Air & Water Pollution Monitoring, Carbon Footprint Management, Crop Monitoring, Fire Detection, Forest Monitoring, Green Building, Soil Condition Monitoring, Sustainable Mining, Water Management, Weather Monitoring), Regional Forecast, 2024 – 2032*. <https://tinyurl.com/59bhe5wx>
- GN Focus (2021, May 6). *Israeli robotic solar cleaning company, Ecoppia, signs first landmark deal in the UAE with the support of IFIICC*. Business. <https://tinyurl.com/3bvknwht>
- Goren, N. (2024, November 8). *Strained Israel-Jordan ties are further tested by Gaza, but a turnaround is possible*. Middle East Institute. <https://tinyurl.com/ya2ufuj2>
- Goren, N., Winter, O., & Negev, M. (2023, July 13). *Regional environmental cooperation between Israel and its neighbors*. Middle East Institute. <https://tinyurl.com/4sfwr29b>
- Harb, M. (2023, December 5). *At COP28 summit, activists and officials voice concern over Gaza's environment, devastated by war*. AP News. <https://tinyurl.com/53f7m9k2>
- Harkov, L., & Lazaroff, T. (2023, June 21). *Negev Forum Summit called off due to expedited settlement proposal*. *The Jerusalem Post*. <https://tinyurl.com/c8h7vbdj>
- Hemingway Jaynes, C. (2023, December 1). *COP28 agrees to establish loss and damage fund for vulnerable countries*. World Economic Forum. <https://tinyurl.com/4wydrpy5>

- Ide, T. (2019). The impact of environmental cooperation on peacemaking: Definitions, mechanisms, and empirical evidence. *International Studies Review*, 21(3), 327–346. <https://doi.org/10.1093/isr/viy014>
- Ide, T. (2020). The dark side of environmental peacebuilding. *World Development*, 127, 104777. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104777>
- Ignatius, D. (2024, July 23). The UAE tries to pull off an 'Abraham Redux' in Gaza. *The Washington Post*. <https://tinyurl.com/yndwr5vx>
- Klein Leichman, A. (2017, July 13). 5 Israeli precision-ag technologies making farms smarter. ISRAEL21c. <https://tinyurl.com/ycxne7pj>
- Luomi, M. (2015). *The international relations of the green economy in the Gulf: Lessons from the UAE's state-led energy transition*. The Oxford Institute for Energy Studies. <https://tinyurl.com/bddx6twx>
- Masdar (2021, January 21). *Masdar and EDF Renewables enter strategic alliance to explore renewable energy opportunities in Israel*. <https://tinyurl.com/4asdxs2u>
- Middle East Monitor (2024, July 26). *UAE proposes temporary international mission to restore order in Gaza*. <https://tinyurl.com/4pbyhawx>
- Mishra, A.R. (2024, January 2). *Israel-Hamas war may impact future I2U2 project collaboration efforts*. Business Standard. <https://tinyurl.com/5fevyj62>
- Mladenov, N. (2024). *The Arab Approach to Mediation—Reshaping diplomacy in a multipolar world*. The Washington Institute. <https://tinyurl.com/57hawzcc>
- NDTV (2024, February 29). *I2U2 continues to be priority for Biden administration: White House*. <https://tinyurl.com/6up5jfus>
- Paparella, F., & Burt, J.A. (2023). Climate of the United Arab Emirates: Present, past and impacts on life. In J.A. Burt (Ed.) *A natural history of the Emirates* (pp. 65–94). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-37397-8_3
- Reiche, D. (2010). Energy policies of Gulf Cooperation Council (GCC) countries: Possibilities and limitations of ecological modernization in rentier states. *Energy Policy*, 38(5), 2395–2403. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.12.031>
- Riedel, B., & Sachs, N. (2021, November 23). *Israel, Jordan, and the UAE energy deal is good news*. Brookings Institution. <https://tinyurl.com/2569hmc8>
- Rose, E., & Cornwell, A. (2024, May 8). *Gaza war cools Israel's once red-hot business ties with UAE*. Reuters. <https://tinyurl.com/bdevz27x>
- Sale, P.F., Feary, D.A., Burt, J.A., Bauman, A.G., Cavalcante, G.H., Drouillard, K.G., Kjerfve, B., Marquis, E., Trick, C.G., Usseglio, P., & Van Lavieren, H. (2010). The growing need for sustainable ecological management of marine communities of the Persian Gulf. *AMBIO*, 40(1), 4–17. <https://doi.org/10.1007/s13280-010-0092-6>
- Schaefer, P. (2023, March 30). *Climate change as an opportunity for cooperation in the Middle East*. Heinrich-Böll-Stiftung. <https://tinyurl.com/4ctk4bsj>
- Shqair, M. (2023a, November 16). *Arab-Israeli eco-normalisation: Greenwashing settler colonialism in Palestine and Jawlan*. tni. <https://tinyurl.com/3xu3ffts>
- Shqair, M. (2023b, November 30). *Cop28: "Eco-normalisation" goes ahead in Dubai despite Israeli war crimes*. Middle East Eye. <https://tinyurl.com/yuzc6h5z>
- Shqair, M., Hamouchene, H., & Rabhi, H. (2023, December 12). *How Arab eco-normalisation of Israel covers up its crimes*. Pressreader. <https://tinyurl.com/3vuet5dm>
- Shulman, S. (2021, July 16). *"We're both nations of problem-solvers," says UAE minister*. CTECH. <https://tinyurl.com/5kduxube>
- Singh, M. (2022). Agri-tech and Israel. In P.R. Kumaraswamy, (Ed.), *The Palgrave international handbook of Israel* (pp. 1–17). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-16-2717-0_62-1
- Sommer, U., & Fassbender, F. (2024). Environmental peacebuilding: Moving beyond resolving violence-ridden conflicts to sustaining peace. *World Development*, 178, 106555. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2024.106555>
- Sune, L. (2022, October 30). *The Israeli Green Paradox: A Global Cleantech Hub Catching up with Climate Change*. IPPI. <https://tinyurl.com/44ph7trx>
- Suri, N., & Sethi, H. (2023, February 27). *The I2U2: Where geography and economics meet*. Observer Research Foundation. <https://tinyurl.com/bp73zw27>
- Tal, A. (2020). Not just tolerated—A global leader: Lessons learned from Israel's experience in the United Nations Convention to combat desertification. *Israel Studies*, 25(1), 122–148. <https://doi.org/10.2979/israelstudies.25.1.06>
- Talabani, A.A. (2024). A review of food security in the United Arab Emirates. In Salman, A. & Tharwat, A. (Eds.), *Digital Governance & Security. AUEIRC 2020. Advances in Science, Technology & Innovation* (pp. 81–84). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-49302-7_10
- Taneja, K. (2023, November 23). *The Gaza crisis and challenge to future-proof I2U2*. Observer Research Foundation. <https://tinyurl.com/5ee56f6x>
- The New Arab Staff (2024, March 4). *Despite Gaza tensions, Jordan requests Israel to extend water deal by a year: Israeli broadcaster*. The New Arab. <https://tinyurl.com/mwafwvdu>
- The Times of India (2022, July 14). *PM Modi to participate in first I2U2 Leaders' Summit virtually*. <https://tinyurl.com/325ukyvc>
- TOI Staff (2015, November 27). *In diplomatic first, Israel to open mission in Abu Dhabi*. The Times of Israel. <https://tinyurl.com/3bppsbc>
- TOI Staff (2021, November 25). *Saudis attempted to block UAE-Israel-Jordan deal on energy, water — report*. Times of Israel. <https://tinyurl.com/3jamdkk9>
- Tress, L. (2021, January 20). *Israel's vertical field inks deal to deploy its farming system in UAE*. The Times of Israel. <https://tinyurl.com/4epczfur>
- Vakil, S., & Quilliam, N. (2023). *The Abraham Accords and Israel-UAE normalization: Shaping a new Middle East*. <https://tinyurl.com/2p9vvraw>
- Volcovic, V., James, W., & Peiper, E. (2023, December 23). *Clashes over fossil fuels, Gaza war at COP28 climate summit*. Reuters. <https://tinyurl.com/56k652ws>

- WAM (2021a, April 21). *UAE, Israeli ambassadors plant peace tree for Earth Day*. <https://tinyurl.com/ycbp9btb>
- WAM (2021b, July 17). *Mariam Almheiri explores cooperation in food and water security with Israel officials*. <https://tinyurl.com/4fhsnxfy>
- WAM (2023a, December 4). *COP28 launches partnership to support women's economic empowerment, ensure gender-responsive just transition during Gender Equality Day*. <https://tinyurl.com/ys5sm846>
- WAM (2023c, December 9). *Agriculture innovation mission for climate more than doubles investments to \$17 billion at COP28*. <https://wam.ae/a/aq1tyfv>
- Watergen (2021, June 1). *Watergen signs groundbreaking 3-way water research partnership with UAE and TA University*. <https://tinyurl.com/y2vtv85m>
- Weise, Z., Mathiesen, K., Cooper, C., & Lynch, S. (2023, December 3). *Renewed Israel-Gaza war crowds out climate at COP28*. POLITICO. <https://tinyurl.com/rp5uy8sa>
- Yosef, Y., Aguilar, E., & Alpert, P. (2019). Changes in extreme temperature and precipitation indices: Using an innovative daily homogenized database in Israel. *International Journal of Climatology*, 39(13), 5022–5045. <https://doi.org/10.1002/joc.6125>
- Zumbraegel, T. (2022). *Political power and environmental sustainability in Gulf monarchies*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-19-4431-4>

הערה

- 1 כל המומחים והמרואיינים המוזכרים במאמר ביקשו להישאר בעילום שם, בשל הנסיבות הנוכחיות.